

TÖRTÉNELEM – NÉPÉLET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

II. évfolyam (2008) 1. szám

A farsangi ünnepkörhöz kapcsolódó szokáshagyományaink

A német eredetű *farsang* szó a vízkereszt napjától (január 6) hamvazószerdáig tartó időszakot jelöli. Hosszúsága a húsvéthoz igazodik, ugyanis az azt megelőző, negyven napig tartó böjt kezdetekor ér véget. A magyar paraszti társadalomban a farsang a mulatozások, tréfálkozások, táncok és evés-ivás, a szórakozás időszaka volt. A bálozás megállás nélkül folyhatott az egész farsangi időszakban, azonban többnyire az utolsó napokra, az ún. *farsang farkára* koncentrált: a hamvazószerda előtti szombattól kezdve húshagyókedd éjfélig, helyenként hamvazószerdáig folytak a különböző bálók, dramatikus játékok, alakoskodások. Így ezek váltak a farsangi ünnepkör legjelentősebb napjaivá.

Az idei farsang rövid volta miatt a mulatság nem maradt el. A farsangi ünnepkörhöz gazdag szokáshagyományok kapcsolódnak, melyeket falvainkban is végigkövethettünk. A farsangi időszak legjellegzetesebb szokáselemeiként az alakoskodásokat vagy maszkurázást, az utcákon felvonuló halottas, lakodalmas, valamint ítélkező és kivégző játékokat, jeleneteket sorolhatnánk.

Ezek közül a temetést utánzó vagy parodizáló halottas játék, a farsangtemetés a legjellemzőbb (és felénk a leginkább ismert). A farsangolók gyülekezete hangoskodva vonul végig a falun a telet szimbolizáló szalmabábuval (Alsósófalván Illyés), akit többször elsiratnak, majd végül elégetnek. E dramatikus szokás által a tél, a farsang eltemetésének, elmúlásának mozzanatai jutnak elsősorban kifejezésre, a szalmabábu elégetése a tél formális megsemmisítése. Alsósófalván a farsangtemetés – az általános húshagyókedditől eltérő módon – hamvazószerdán zajlik. Itt e játék részét képezik a vénleány- és vénlegénycsúfolók kikiabálása is, ami a korábbi farsangvégi megszegyenítő rítus szövegszinten élő maradványa. Ugyanis egészen a XX. század elejéig a paraszti társadalmakban a farsang a párválasztás, udvarlás és lakodalmak időszaka is volt, amely végén kigúnyolták a pártában maradt leányokat, illetve a meg nem nősült legényeket (menasági bolondkerék). E hagyományra épülő kezdeményezésből született idén első ízben farsangi gyermeklakodalmas Homoródkarácsonyfalván.

Farsangban általánosan jellemző a rendbontás – a közösségi normák érvénytelenné válnak, szabad a véleménynyilvánítás – és a felvonulók általi zajkeltés (ditrói ostorcsattogatók), amely szintén a tél elűzését szolgálja. A farsangi menetben – a férfi-női ruhacserén kívül – gyakori az állatalakoskodás: kecske-, gólya-, lóbőrbe bújt résztvevők, valamint egyéb zsáneralakok és jelmezsek: menyasszony és vőlegény, pap, kántor, siratóasszonyok, doktor, cigányasszony, ördögollósok, részeg emberek, halál stb. Jól ismert szereplők a kolompokkal felszerelt hamubotosok is, akik *meghamazzák* a nézőket, emlékeztetvén őket hamvazószerdára, valamint a farsang utáni bűnbánatra. A farsangban felhalmozott bűnök

megbánásának jelképes eljátszása a menasági zsidóve-csernyézés is, ahol a résztvevők kifordított bundába öltözve igyekeznek megtéveszteni identitásukat illetően az isten angyalait.

Ugyanakkor a tél kiűzése történhet ünnepélyesebb formában is, mint például Lövétén, ahol a lányok bok-rétát tűznek udvarlóiknak, majd kitáncolják a farsangot.

Az ünnepkör számos szokáscelemekéne – a tél és a farsang szimbolikus elbúcsúztatása mellett – a böjtre való felkészülést célozza. Ennek jelképe a Kászonban gyakorolt bikaütés is (a bikán túladni nem tudó gazda azt leüti). A farsangban felhizlalt bika feláldozása jelzi, hogy a zsíros étek ideje lejárt, a böjt következik. E két időszak határán, Menaságon lehetünk szemtanúi az evés-ivásról, torkosságáról való lemondás jelképes megjelenítésének, a Konc király és Cibere vajda párbajának, melyből ez alkalommal az utóbbi kerül ki győztesen, hirdelve a böjt győzelmét a farsang felett. Ugyanezt a célt szolgálják a farsangi menet jellegzetes kellékei: a botokra húzott savanyú káposzta, a hagymából fűzött temetési zászló stb.

E télvégi időszakban megtekinthető farsangi felvonulások, maszkos-dramatikus játékok, szereplők, illetve azok jelmezeinek színességét és változatait vég nélkül sorolhatnánk. Azonban szót kell ejtenünk e szokáshagyomány folytonos megújulásáról, funkcionalitásbeli változásáról is.

Ezen események rituális funkciója egyre inkább elhalványul. A szórakozás, sőt a szórakoztatás kerül előtérbe, melyben fontos szerepet játszik az idegenforgalom is. Ez egyrészt elősegíti az esemény folyamatoságát/fennmaradását, azonban – lazítva annak kötöttségén – jelentős, akár forgatókönyvet és jelmezt érintő, valamint idő- és térbeli változásokat idéz elő. A farsangi mulatságok és játékok megszervezése már nem (illetve nem csak) a közösség belső igényeit elégíti ki. Alkalmazkodva egy külső és kiszélesedett közönséghez, annak modern életfeltételeihez, a korábban többnapos események ma többnyire farsangvasárnapra koncentrálódnak, az egykor a falu határában lezajló cselekvések pedig bekerülnek a központi térre. Ugyancsak a turizmus érdekeit szolgálva, a hagyományörző csoportok hajlandóak többször is bemutatni a *műsort*. Ez a hagyományos térből, időből és közösségből való kimozdulás lehetőséget ad az aktualizációra, az új elemek bekerülésére is: a jelmezek által véleményt nyilvánítanak bizonyos közéleti személyiségekről, reagálnak aktuális társadalmi eseményekre.

Jakab Ágnes

A címlapon: kászonaltízi farsangolók Csíkszépvízen.

A címlap belső oldalán: sófalvi farsangi menet; kászonaltízi farsangolók Csíkszépvízen; sófalvi farsangolók; csíkszentdomokosi hamubotosok Csíkszépvízen.

Balázs Ödön felvételei.

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.

II. évfolyam (2008) 1. szám

Népi kultúra

4 Salló Szilárd: Tojásírás Gyimesbükkben

6 Szőcsné Gazda Enikő: „A BETSÜLETES NEMES UDVARHELLYI FAZAKASOK”

7 Hajdani ízek Székelyföldről

8 Szécsi Antal: Társasbál Vargyason

Közgyűjteményeink

9 Szász Lenke: A csíkkozmasi falumúzeum

História

10 Nyárádi Zsolt – Sófalvi András: Régészeti kutatások a telekfalvi református templomban

12 Ráduly János: Támlap rovásírásos emlékekhez

14 Demeter Csanád: A szocialista fesztiválok megyénkben

Forrásközelben

16 Róth András Lajos: Miatyánk ének 1843-ból

Életutak

18 Zepezaner Jenő: Díszpolgárok

Megkérdeztük

20 „Isten ajándéka volt, hogy mindezt meg tudtam élni...” Kovács Árpád beszélgetése Lestyán Ferencsel

Tárgyi örökségünk

22 Mihály János: Zeta király arany hamvvedrének nyomában

24 Kovács Árpád: Székelyudvarhely eklektikus és szecessziós építészete

Jelzések, emlékek, vélemények

26 Sente B. Levente: A székelykeresztúri lengyár

Székely fonó

28 Nete ne! Eredeti székely góbéságok, anekdoták és kacagtató históriák.

Évfordulóink

29 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók. 2008. január–március

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány.
II. évfolyam (2008) 1. szám

Megjelenik negyedévente

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont

Igazgató: dr. Hermann Gusztáv Mihály

Főszerkesztő: Kolombán Zsuzsánna

Szerkesztőbizottság: dr. Hermann Gusztáv Mihály, Jakab Ágnes,

Kovács Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918 december 1 utca, 9. sz., II. emelet.

Tel.: 0266-214440 (7–15 óra között), fax: 0266-214441

e-mail: oroksegunk@hereditas.ro

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Rt., Székelyudvarhely

Megjelenik a Hargita Megyei Tanács támogatásával.

Kakastaréj

Útmutató

Fehér kabala

Tojásírás Gyimesbükken

A hímes tojás számos nép hitvilágában a húsvéti ünnepek ősi, kultikus szimbóluma. Az újjászületés, a feltámadás jelképe, de ugyanakkor termékenység-szimbólum is. Lehetséges, hogy ősi hímes tojás szavunk is a nő és férfi kapcsolatra utal. A *hím* szó csak másodlagosan jelent díszet, a két fogalom szorosan összetartozik. Máig megőrzött népszokásunk, a húsvéthétfői locsolás is ezt jelképezi. A vízbevetés termékenységet varázsló szokás. Ehhez kapcsolódik az élet keletkezésének örök szimbóluma, a díszített tojás ajándékozása. *Úgy bánik vele, mint a hímes tojással* szólásunk abból a korból származhat, amikor a szaporodást általánosan az élet szimbólumának tekintették, és „komolyan vették” annak jelentőségét. Vigyázni kellett, ne-hogy eltörjön az ajándékba kapott, termékenységet, új életet jelképező hímes tojás.

A tojásdíszítés legrégebbi módja a karcolás. Az ezzel a technikával díszített tojást *vakart* vagy *kotort tojás*nak nevezik. A növényi anyagban megfestett tojásra éles szerszámmal – kés, üvegdarab – karcolják a varázsjeleket. Fizikai erőt kíván, ezért főként férfiak gyakorolják. Általánosan elterjedt az írott tojás. Íróka segítségével, meleg viasszal írják a mintát a szobahőmérsékletű tojásra, utána festőlébe mártják. Ma is kedvelt a hagymahéjból főzött oldat. Szintén régi eljárás a metszés. A viasszal megírt tojást ecetben vagy savanyúkáposzta-lében órákig áztatják, ami – a megírt terület ki-

vételével – elmarja a tojáshéj felét. Magyar jellegzetesség a patkolt vagy vassalt hímes tojás. Ez esetben apró fémtárgyakat, patkókat szegeznek a tojáshéjra. Patkolt tojást kizárólag férfiak, kovácsmesterek készítenek.

Gyimesbükken a húsvéti hímes tojást nagypénteken írják. A hiedelem szerint a nagypénteken főzött és írott tojás nem romlik meg. Vannak olyan tájegységek, ahol különböző színűre festik a tojásokat, Gyimesben viszont csak a piros színt használják. Régebbi növényi eredetű festékekkel festették a tojásokat. Ennek alapanyagát hagymahéj és piros anyagot tartalmazó bogycók képezték. Ma azonban már ezt az eljárást nem alkalmazzák, helyette bolti festőt használnak, amelyet a tasakon adott utasítások szerint készítenek el.

A piros színnek mágikus funkciót tulajdonítanak. Azt tartják, hogy azért piros a hímes tojás, mert a Golgotán felállított kereszt tövébe helyezett tojásokra Jézus Krisztusnak ráfolyt a vére. A mágikus piros a vér és a tűz színe, továbbá a megújulás, a szerelem, a tavasz, az öröm, a szabadság, a kicsírázó élet, s Jézus kiöntött vére következtében a feltámadás és az örök élet jelképe. A piros szín szerencsét hoz, óv a betegségtől és a tüztől.

A tojásírás eszközeit házilag készítik el a tojást megírók. Az íróka, amelyet a gyimesiek *kescicének* neveznek a román *cheșiță* szóból eredően, az az eszköz, amellyel végrehajtják a tojásírás műveletét. Az íróka elkészítéséhez szükség-

van egy 10-15 cm hosszúságú, ceruza vastagságú botocskára vagy kifaragott fára, amelynek az egyik fele – a feje – valamivel vastagabb kell legyen, mint a nyele. Ezután egy fémcsövecskét kell készíteni, amely nyakának anyagát régen a piparéz képezte, mint legvékonyabb és legtartósabb fém. Mára ennek szerepét átvette a borotvakrém, fogkrém tubusán található fémdarab, illetve a cipőzsinór végén levő pléhfoglat. Ezt a 4-5 mm szélesre kivágott fémlapocskát rá kell csavarni egy tűre, és a tűt átvinni rajta. Lényeges, hogy a kis fémcső minél vékonyabb legyen, mert így egyenletesebben engedi majd át rajta a viaszt. Ezáltal maga az írás pontosabbá, szebbé válhat. Továbbá a csövet bele kell erősíteni a pálcika végébe, majd cérnával a fejhez kell rögzíteni. A csövecskén egy lószórt is áthúznak, hogy a híg viaszt egyenletesen engedje a tojás felületére.

A tojásíráshoz méhviaszt használnak, ebbe mártogatva a kescicét, egyenletes vonalakat húzva a tojás felületére. Ajánlatos több kescicének a használata, mivel munka közben a viasz úgymond belefagyhat az illető írókába, s akkor nem folytatható az írás. Ennek elkerülése végett több kescicét készítenek, így amikor az egyik pillanatnyilag használhatatlanná válik, akkor egy másikat vesznek kézbe. Ez idő alatt a használt kescicét, pontosabban annak *fejét* egy meleg viasszal teli edénybe teszik, így téve alkalmassá a későbbi írásra.

A megolvadt viaszba kormot kevernek, így az írás nyoma munka közben szemmel tartható. A tojás megírásának módszere: bal kézbe veszik a megírandó tojást, majd jobb kézzel írni kezdik a hímet. A tojás felületét beosztják: hosszá-

Ördöglégye és lapi

Hóvirág

Virágos

Bojtágas

Kicsi csillag

Tekerőlevél

ban két körvonallal négy cikkre, majd ezeket nyolc, háromszöghöz hasonló fél-cikkre. Vannak olyan hímek, amelyeket további mezőkre kell osztani, azonban olyan is előfordul, hogy egyáltalán nem igényel beosztást, ilyen például a *vesztett útas* vagy a *tekerőlevél*. Ezután következik magának a mintának a tojásra való rárajzolása. Gyimesben leggyakrabban négy-öt mintát alkalmaznak, viszont óriási a motívumskála. A motívumokat a gyimesi asszonyok általában minta alapján rajzolják meg.

Az írás műveletét a tojások festése követi. Erre megfelelő festőt készítenek, amelyben kellő ideig hagyják a tojásokat. Miután a tojás átvette a festőle színeit, kivesszük belőle, megszáritják és puha, felmelegített textilneművel áttörlik őket. Szalonnával átdörzsölve teszik fényessé a tojások felületét.

A tojást megíró személy kézügyességétől függ, hogy hány tojást ír meg. Gyimesbükben tevékenykednek olyan tojásíró asszonyok is, akik egy nap leforgása alatt akár kétszáz tojást is megírnak. Manapság már nagy mennyiségben, eladási szándékkal is írnak hímes tojást.

Gyimesbükben csak az írott tojás ismeretes, ritkán fordul elő, hogy leveles vagy egyéb eljárással festenek tojást. A tojásokat, amennyiben lehetséges, több éven keresztül megőrzik, de ez attól is függ, hogy az illető személy milyen jelentést tulajdonít az adott hímes tojásnak.

A húsvéti hímes tojás-használat nem csak a locsolás szokásán belül nyer értelmet, hiszen az azt követő tojásjátékoknak is része lehet. Ezekre a játékokra húsvét másodnapján kerül sor. Az ilyenkor kialakított játszóterekben legények

és leányok egyaránt részt vettek tojás- és egyéb játékokban, mint a *földlopózás*, a *virágozás*, a *fuccsozás* stb. A tojásjátékok közül megemlíthetjük a *tojáskocintást*, valamint a *tojásdobálást* is.

A gyimesi hímes tojás szerelmi ajándékként is funkcionál, a lányok kedvesüknek mindig szebb, különlegesebb írott tojást ajándékoznak. Nemcsak a lányok (fiúknak), hanem keresztanyák is ajándékoznak húsvéti hímes tojást keresztgyermeküknek. Ezeket az ajándéktojásokat húsvét vasárnapján adják át.

A tojásminták egy részét felfedezhetjük máshol is, pl. a hímezéseken. A gyimesi hímezésminták között is felbukkannak olyan elnevezések, mint a *kakastaréj*, *berbécsszarva*, *százközepű*. A tojásminták között előfordulnak vegyesen alkalmazott motívumok is, viszont sohasem úgy, hogy egy tojás felületén két külön ábra jelenik meg. Variánsokban találkozunk ezekkel.

A tojásminták nevezetét vizsgálva különböző kategóriákat állíthatunk fel. Ezek a következők:

1. Állatokkal kapcsolatos nevek: a *kakastaréj*, *fecskefarka*, *berbécsszarva*, *medvetalpa*, *kakukknyelve*, *békasegge*, *kégyönyelve*, *nyúlfüle*, *pankos* (pók), *kecskeköröm*, *báránylába*, *varjúlába*, *harkály csokánya*, *saskörme*.

2. Növényi eredetű nevek: *boldogasszony-lapi*, *ördögboroda*, *szilvavirág*, *csercse virág*, *szőlős*, *lapis*, *cserelapi*, *töltött rózsza*, *tulipános*, *békavirág*, *herelapi*, *gyöngyvirág* stb.

3. Használati tárgyokról elnevezett minták: *gereblyés*, *patkó*, *cifrakantár*, *vaskereszt*, *fűsűs*, *cserkabala*, *kupa* stb.

4. Homályos eredetű nevek: *ördögtérge*, *útavestett* (*vesztett útas*), *útmu-*

tató, *keresztes*, *csillagos*, *brassai*, *borzaskati*.

5. Testrészek, öltözet: *szüves* (szives), *tenyér uja*, *mutogató*, *a juhász vitézkötése*.

6. Kombinált minták elnevezései: *ördögtérge-kupa*, *fenyőágas-gereblyés*, *töltött rózsza-ördögtérge*, *kupáspatkó*.

A Gyimesekben az egyik legnépszerűbb motívum a *töltött rózsza* vagy *csillag*, amely szoláris jelkép, de legalább ugyanolyan népszerű a *kakastaréj*, a *keresztesek* vagy a *tekerőlevél*. A mezőgazdasági eszközökhöz kapcsolódó minták is közkedveltek, mint például a *kapa* vagy a *gereblyés*. Többféle virágos minta is ismeretes, manapság elterjedőben vannak a szabadrajzolatú virágminták is. Gyakoriak az állatok testrészeihez kötődő minták, ilyen a már említett *kakastaréj*, illetve *berbécsszarva*. Ezeknek rontás elleni szerepet tulajdonítanak.

Láthatjuk, hogy a tojásírás napjainkban is élő hagyomány, amely a húsvéti ünnepkörben nyer szerepet. Maga a tojásírás tradicionális módon történik, s habár az írott tojásokon néha megjelennek újabb, szabadrajzú minták, a gyimesiek leggyakrabban mégis az évszázadokon át megőrzött motívumkincset részesítik előnybe.

Salló Szilárd

A tojások a Csíki Székely Múzeum tulajdonát képezik.

A felvételeket Nagy Gyöngyvér készítette.

Töltött rózsza

Kantáros

Patkolt

„A BETSÜLETES NEMES UDVARHELLYI FAZAKASOK”

A székely anyaváros, Udvarhely fazekas céhe egyike Erdély korai céheinek. 1572-ben keletkezett hat faze-kasmester kezdeményezésére és elő-terjesztésére, tehát csupán néhány év-tizeddel maradt le a dési, valamint a kolozsvári fazekasok céhe mögött. A XVI. század viszontagságai közt a pri-vilégium elkallódott, csupán 1613-as és 1643-as megerősítéseiből ismerjük létrejöttének esztendejét. Az udvarhe-lyiek artikulusai olyan példaértékűek voltak székelyföldi viszonylatban, hogy Marosvásárhely királyi város fa-zekasai is ezt vették át 1612-ben.

Benkő Elek kutatásaiból ismert, hogy a XVII. században, Bethlen Gábor fejedelem uralkodása idején az itteni fazekasok még idegenkedtek a mázak használatától. A Gyulafehér-várról számukra beszerzett geléket nem használták fel, amivel magukra vonták a fejedelem haragját.

A céh működésére vonatkozóan a XVIII. század közepétől sokasodnak meg az adatok. A XVIII. századtól fennmaradt protokollumokba¹ számos bejegyzés történt a céh működését illetően. A frissen bekerült fiúk 2 esztendőt inaskodtak, ezt követően a mesterüknél kellett szolgálniuk. A céhbe állásért a mesterek gyermekei 30 magyar forintot, 2 font viaszt, a bolthelyiség használatáért 3 máriást, az árusásért 100 pénzt fizettek.

Az 1745-ös protokollumokban ha-tározottan felemelték a szavukat a belül is mázazott fehér fazekak, va-lamint a sárga és zöld mázazás ellen. E tiltó rendeletek felhívják a figyelmet arra, hogy e technikai megoldások

már a XVIII. században elterjedőben voltak a céhen belül. A látómesterek úgy vélték, hogy az új technikai meg-oldásokkal való kísérletezések a mi-nőség rovására mennek, és ezáltal rossz fényt vetnek a céh működésére. Az artikulusok tálak, fazekak, három-lábú lábasok, *sződ csiprok*, kályha-csempék készítéséről emlékeztek meg. 1783-ban leszögezték a remek-lés feltételeit is. A felszabadításra váró legénynek a következő edényeket kel-lett bemutatnia: egy parasztkemen-cét, egy félvedres kerek szájú korsót, egy félvedres fazekat fedővel, egy 3 ejteles háromlábú lábast, egy 3 ejteles mély tálal. Kikötötték azt is, hogy *ezek pedig tisztességesen meg mázal-va legyenek*. 1810-ben a *zöld csiprok*at készítő mesterekre szabtak újult erővel tetemes büntetéseket. 1813-ban az *egyszer égetett edények* ellen emelték fel szavukat a látómesterek. 1825-ben olyan edényeket propa-gáltak, amelyek *a tüzet meg tartásák*. Egy 1827-es limitációban a *nagy füles tál, utána való tál, nagyobb tárgyér, a fer-tályos tsupor, az utána való tsupor és a fedő* árát határozták meg. 1832-ben egy mestert a *fogarasi formába tsinált* edényeiért bírságoltak meg.

Mindezek a levéltári dokumentu-mok azt jelzik, hogy az udvarhelyi fazekasok a XVIII-XIX. században Erdély piacain változatos formájú má-zas edényeket árusítottak. A XIX. szá-zad vége felé igen erőteljes stílusvál-tásnak lehetünk tanúi. A Kolozsvári Kereskedelmi- és Iparkamara 1883-as jelentéséből kitéjük, hogy ekkor az udvarhelyi fazekasok, akárcsak a tor-daiak, valamennyien fehér alapon kék mintájú edényeket készítettek. Az 1883-ban a Székely Nemzeti Múzeum számára megvásárolt udvarhelyi edé-nyek jelzik, hogy az iparkamara észre-vételeinek hitelességét nem kell meg-kérdőjeleznünk. Az ismert udvarhelyi réteg többnyire világoskék díszítmé-nyű, és a geometrikus minták mellett

Kék-fehér díszes fazekak, tálak, tárgyérök a XIX-XX. század for-dulójáról. A tárgyak a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képezik

gyakori díszítmény rajtuk a magyar címer, a zászló, a korona.

Az udvarhelyi fazekasok nagy száma azt jelzi, hogy egy évszázada nagyobb jelentőséggel bírt e mester-ség a környék edényellátására nézve, mint amennyire ma sejtjük. 1876-ban például egy ipartestületi jegyzőköny-vet 81 mester írt alá. Ehhez a számhoz még hozzá kell számítanunk az inaso-kat és a felszabadítás előtt álló legé-nyeket. Tehát az agyag megműve-lésével foglalkozók száma messze meghaladta a száz főt.

Megélhetésük biztosítása érdeké-ben a mesterek különösen érdekes stratégiákat dolgoztak ki. Mivel a XIX. században Csíkot és Gyergyót is ők látták el mázas díszedényekkel, így az ottani vásárok előtti két hétben tilos volt minden mesternek az említett vá-rosokat felkeresni, hogy a sokadalom napjára nagyobb kelendősége legyen a céhes árunak. Szigorúan megsza-bták, hogy ha valaki olcsón jut fehér-földhöz vagy mázhoz, nem adhatja el azt magasabb áron mestertársainak. Más fazekas vevőit nem szabadott el-csábítani, vigyázni kellett az áru jó minőségére, és a piacon, valamint a magánéletben a jó modor meg-őrzésére.

Székelyudvarhely fazekasai nem pusztán edényeikkel voltak jelen a város életében. A céh szolgáltató egy-ség volt, amely a tisztességes temetés megszervezéséhez és lebonyolításá-hoz is hozzájárult. Az ifjabb mesterek-nek sírásói és virrasztói kötelességeik is voltak. A céh temetkezési szolgálta-tása nem pusztán a céhtagok utolsó útjának ünnepélyessé tételében merült ki. A város területén lakó idegenek is, kisebb összegek vagy élelem lefi-

zetése mellett pályázhattak az ünneplés, zászlós-lobogós, díszfelvonulós temetésre. Nem volt ritka az sem, hogy udvarhelyi civisek csak azért álltak be a fazekasok társulatába, hogy jövőbeli elhantolásukat biztosítsák. Közülük többen valójában nem is foglalkoztak agyagossággal.

A sírás és a temetések lebonyolítása még a XX. század második évtizedében is a fazekasmesterek kötelezettségei közé tartozott. Az ifjú mesterek gyakran tiltakoztak a mesterségük rovására menő, nehéz fizikai munka ellen, mégis fejet kellett hajtaniuk a céh (és később az ipartársulat) sokszor zsarnoki szabályai előtt.

Az ünnepek látványosságának megszervezésében is jelentős szerepet játszottak a fazekasok. Az 1848-as forradalom emlékére például hálaadó istentiszteletet szerveztek, adakoztak a környék templomainak építésére, és áruló színjeiknek bérbeadása révén hozzájárultak a város kereskedelmének fellendüléséhez.

Az udvarhelyi fazekasság hagyományai a második világháború végéig nyúltak ki. Az elszegényedett meste-

rek sorozatosan hagyták abba a tevékenységet. A mesterség visszaszorulása nem pusztán a gyári termékek, a mázas edények divatjának tulajdonítható, hanem a társulat birtokában lévő agyaglelőhelyekről fellelhető nyersanyag fogytának is. A XX. század elején sokan vándoroltak Romániába, és tanúi lehetünk néhány képzett mester Korondra történő áttelepedésének is.

Kresz Mária kutatásai szerint a negyvenes években az udvarhelyi fazekasok csaknem kivétel nélkül tányérokat és tálakat készítettek, és edénykereskedők segítségével árusították portékáikat.

A *becsületes nemes udvarhelyi fazekasság* megmentése érdekében tett egyik utolsó erőfeszítés, az udvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola be-

indítása sem tudta felrázni, életre keltetni a halódó mesterséget, és inkább a környék fazekasainak megerősödését, mintsem az udvarhelyi ipartársulat tevékenységének fellendülését hozta magával.

Szőcsné Gazda Enikő

¹ A céh protokollumai a csíkszeredai levéltárban találhatóak. Köszönöm Zepczaner Jenőnek, hogy a jegyzőkönyvek létezésére felhívta a figyelmemet, valamint a Székely Nemzeti Múzeumnak, hogy anyagilag támogatta a jegyzőkönyvek áttanulmányozását. A Székely Nemzeti Múzeum 2007-es, valamint az év végére megjelenő 2008-as évkönyvében részletes tanulmányokat olvashatnak az udvarhelyi fazekasságról.

Színes bokály a XIX. század első feléből

Tárkonyos bárányleves táskával

1 szál kisebb sárgarépával, 1 szál petrezselyemmel és sóval vizet teszünk főni. Közben a bárány elejének csontosabb részéből pörköltet készítünk, 1-2 szelet húst számítva személyenként. Miután a pörkölt zsírjára lesült, liszttel megszórjuk, és a fővő zöldséglevet ráöntjük. Majd belefőzzük a tüdőstáskát.

Töltött bárányborda

A bárány bordája fölötti bőrrészt figyelmesen késsel leválasztjuk, az üreget a következő keverékkel megtöltjük: tejben áztatott zsemle, 2 apró kockára vágott, keményre főzött tojás, 5 dkg üvegesre pirított szalonna, 1 kis fej reszelt hagyma, petrezselyemzöld. A megtöltött báránybordát bevarrjuk, megsózzuk, borsozzuk, fagyos zsírt teszünk rá, és bőrével felfele szép ropogósra kisütjük. Közben saját levélével öntözgetjük.

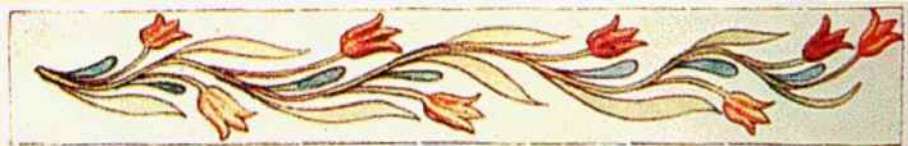
Gyenge báránycomb

A kicsontozott báránycombokat összekötjük, sonkaszalonnával jól megtúzdoljuk, megsózzuk, forró zsírral leöntjük, és előmelegített sütőben szép pirosra kisütjük. Közben többször öntözzük, és a tepsiben megforgatjuk. Két evőkanál paradicsomlevet kissé lepírtünk, kávéskanálnyi lisztet töltünk rá, elkeverjük 2 dl vízzel és felforraljuk. Ezt a levet a bárány alá öntjük.

Udvarhelyi töltött bárány

A bárány elejét leforrázzuk, hideg vízben átmoszuk, a bordacsontoktól kicsontozzuk, majd a gerincnél bevágjuk. Felső bőrtől elválasztjuk, és a következő keverékkel megtöltjük: 1 tejben áztatott, kinyomott zsemlet, 2 kemény tojást reszelve, 1 nyers tojást, sót, borsot, zöldpetrezselymet, mustárt egy kávéskanálnyi zsírban megfuttatunk, majd jól összekeverünk. A tepsiben egy tenyérnyi szalonnabőrt helyezünk el és 1 evőkanál zsírt. A sózott, borsozott, töltött húst ráhelyezzük úgy, hogy bőre legyen alul, kevés vízzel lassan sütjük, majd megforgatjuk. Ez idő alatt több ízben hideg zsírral kenegetjük. Burgonyasalátát vagy egreskompót adunk hozzá.

Kovács Anikó – Berecz Edgár: *Erdélyi finomságok. 200 hagyományos recept. Bráz Sándorné Lázár Juliánna gyűjteményéből Misztótfaluban. Székelyudvarhely, 2006. 12, 20, 23, 25.*

Társasbál Vargyason

Erdővidék (Kovászna megye, Románia) nagyközségének sajátos téli szokása volt a társasbál. Ez újév előtt egy héttel kezdődött és általában egy hétig tartott. Ősi alapja a télfordulóhoz, vagyis a világosság sötétség fölötti győzelmének a megünnepléséhez kapcsolódik. Ez a színjátékszerű népszokás, melynek szereplői legények, leányok, több népszokás gyűjtőpontja. Ebben teljesedtek ki később bizonyos táncszokások, a névnap és újévköszöntés, vagyis hajnalozás, az aprószen-teki korbácsolás, a fonó szokásanyaga is.

A falu legénysége – már december első felében – a *serögnek* nevezett fonóházba gyűlt össze, hogy táncházat, zenészt fogadjon, tisztségviselőket válasszon és köszöntő, hajnalozó énekeket tanuljon. A társasbálnak nevezett mulatságot a *serögbe* járó leányok házánál tartották, minden nap más háznál. Erre a célra lehetőleg nagyobb szobával rendelkező házakat választottak. A legények gazdát, legénybíró, táncmestert, két káplárt, ill. szószólót, tizenkét csendőrt, polgárt, ítélőbíró, orvost, székelőlevőt, tüzeltevet, vízfordót vagy padlólocsolót, *jánitort* (ajtóügyeletest), négy vagy nyolc lovat kerestek.

A társasbál a mulatság első napján, 18 órakor kezdődött. Néhány órával előbb a lány felvarrta kedvese karimás kucsmájára a csináltvirág (művirág) bokrétát.

A katonacsaládból származó legény szürke, más pedig fehér harisnyát és rövid fekete kabátot öltött magára. A mulatság megkezdése előtt 1-2 órával a megválasztott két káplár, kezükben vőfélybottal, egyik a falu Alszeg, a másik pedig a Felsőtíz részén, felkeresett minden leányos házat, verssel meghívni, vagyis elkéredzteni minden lányt a mulatságra.

Kívánok jó estét a ház urának

És minden egyes tagjának.

Kedves bátyámuram:

A legénység megbízására,

Megtisztelő kérésünkre,

Leányunkat anyja kíséretében

Engedje el a társas bálunkra,

Hogy bántódása nem lesz,

Kezeskődöm rája.

Épön elvignyük, épön visszahozzuk.

A házigazda a hívogatót pálinkával kínálta meg, miközben a lány díszes szalagot tűzött a hívogató pálcájára. Ha a lányt elengedték, a szószóló magával vitte, ter-

mészetesen a lány kedvese kíséretében. A két káplár a hívogatót a mulatság ideje alatt minden nap megismételte. Miközben a két káplár a lányokkal a táncházhoz ért, a zenészek a falu felső feléből indulva zene szóval érkeztek, jelezve, hogy a társasbál megkezdődött. A táncház falát a festett kendőszege akasztott bokrétás kucsmák díszítették. A jánitor az ajtónál ügyelt, hogy – az összeálltakon kívül – belépti díj nélkül senki be ne mehessen. Ha a lány megkészt, vagyis nem sikerült a káplárral érkezni, a legények fogatot küldtek érte és a csengőkkel ellátott „négy ló”, ha szánút volt, *korcsián* (szánkó), hanem taligán hozta el. A fel nem öltött ruhákat összegöngyölve a kezébe adták és úgy vitték végig a falun, majd szánkóstól, illetve taligástól bevitték a táncházba. Itt a lány előbb a termet kétszer megkerülte, csak azután ölthette ruháit magára az egyik mellékhelyiségben. A tánc a *Viszik* nótával (*Rákóczi induló*) kezdődött. Ennek ideje alatt minden megválasztott szervezőt és zenészt beavattak, vagyis az egyik káplár nádpálcájával minden szervezőre két botütést mért. Minden tánc alkalmával elsőknek a táncmester indulhatott táncba. A zenészek csak órá hallgattak, tiszteletben tartva a kifüggesztett táncrendet. A mulatság minden estéjén egy legény eljárta a csürdöngölőt, egy más pedig valamely tréfás leánnyal a verbunkot. Szünetek alkalmával a padlólocsoló gondoskodott a por megelőzéséről és a táncosok ivóvízellátásáról. A polgár szükség esetén a küldönc szerepét töltötte be. A tüzeltevé vagy a tűzadó – a táncszünetek alkalmával – legtöbbször égő taplóból biztosított tüzet a kint dohányzóknak.

Tilos volt ittas állapotban, égő cigarettával, sapkával a fejen belépni a szállásra. Fiatal asszonyt táncra először férjétől kellett elkérni. Úgyszintén tilos volt idegen legénytől lányt elkérni, vagy más tánc közben gáncsolni. A rendfenntartásról a csendőrök és a bíró gondoskodott. Ha valaki az említett szabályokat megszegte, az ítélőbírónak jelentették, aki a zenét leállította, és a vádlottat előhívatta. Ha ez nem volt hajlandó előállni, a csendőrök vezették elő, és a bíró kimondta az ítéletet. Az orvos a vádlottat megvizsgálta, tréfásan megszusztogatta, köhögtette és megállapította, hogy kibírja-e a kiszabott büntetést, ami lehetett *sima*, *közepes* és *bossos* (borsos). A táncterem közepén

Festett díszítés tálasról
Vargyasi Sütő Lajos munkája
(Malonyai Dezső: *A magyar nép művészete*. II. Bp., 1909.
XXIII. színes tábla.)

krétával ellipszis alakú kört húztak, amelyen belül csak kivételesen a kezdők táncolhattak. A büntetés végrehajtásakor a székelőtevé a kör közepére egy kiülőszéket (alacsony, négy lábú fejszéket) tett, amelyre leült, hogy a büntetett fejét ölben tartva (anélkül, hogy lábait kiegyenesíthesse) az elnyerje büntetését.

Ha a büntetett szabálytalannak tartotta a büntetés végrehajtását, joga volt a kápláron bemutatni a megbotozás módját. Jóllehet majd a káplár sem maradt adós a büntetettnek. Ha a káplár a meghívópálcáját, amit a mulatság alatt végig kezében kellett tartania, elveszítette, vagy a leányoknak sikerült elvenni, ezért 25 *bossos* járt. Ha valaki nem volt hajlandó a büntetésnek alávetni magát, azt a 12 csendőr lefogta és büntetését megduplázva nyerte el. A büntetés végrehajtása után a büntetettnek kézfogással kellett megköszönnie a bírónak a ráment ítéletet.

A zenészeket is megbüntették, ha azok megrészegedtek vagy henyéltek. Ha a lány nem volt hajlandó idegen legénnyel táncolni, azt a bíró kitiltotta a mulatságból, a *Viszik* nótával kimuzsikálták.

A káplárok és a táncmester gondoskodott, hogy tánc alkalmával lány ne üljön. Ha lányt ülni láttak, ők maguk kérték fel táncra és ülő legénynek adták át, hogy táncoljon vele.

A mulatság negyedik napjának reggelén a legények csoportosan, zeneszóval látogatták végig a lányos házakat: megkorbácsolni lányokat, asszonyokat. Egyesek tarisnyát, korsót vittek magukkal és a kapott ételmezt, italt a szálláson egymás közt elosztották.

Ősztenő estéjén ismét táncmulatságot rendeztek. Ez éjféléig tartott, majd egy legény a helyi versfaragók által írt verssel búcsúztatta el az ifjúságot, az ősztenőt és köszöntötte az újat. A leányok a szállásról hazasiettek, hogy fogadják az érkező újesztendőző legényeket, akik éjfél után minden lány ablaka alatt éjjelzenét adtak. A zenészeket közös hozzájárulásból fizették ki.

Vargyason a társasbált 1925-ig házaknál, az 1925-1926-os években a helyi iskola termében, majd megszűnésig (1951) a kultúrház nagytermében tartották. A társasbál jelentőségét nem csak a szórakozás megszervezésében látom. Jelentős szerepet töltött be az ifjúság közösségtudatának alakításában, hagyományörzésre, viselkedésre tanított.

Szécsi Antal

A csíkkozmási falumúzeum

Csíkkozmás (Cozmeni, Hargita megye) Alcsík azon települései közé tartozik, ahol már a XIX. század második felében igen erős polgárosodási folyamat indult el. Emiatt tipikus parasztház nincs is a faluban. A hagyományok felkutatása, a népdalgyűjtések kevés eredménnyel zárulnak, a falu idős emberei sem nagyon emlékeznek. Még él a népviselet, de az újabb, ünnepebb (fekete-piros) formája.

E helyzetből született az alap gondolat, hogy mindazt, ami még itt fennmaradt a régi paraszti háztartásokból, gazdaságokból, gyűjtsük össze, előzzük meg nyomtalanul való eltűnésüket, mentsük, ami még menthető.

Maga a ház, még akkor is, ha nem tipikus székely parasztház, nagy értékkel bír, hiszen az egyik legrégebbi a faluban. Adataink szerint 1882-ből való. Tulajdonosa a falu akkori tanítója, akinek egyik gyermeke, Kovács Dénes a csíkszeredai múzeum alapítója volt. Ma a család egyetlen élő gyermeke, Kovács Ferenc Koppenhágában lakik.

A gyűjtés még az 1970-es, 1980-as években kezdődött, az iskolában. Aztán abbamaradt. Végül 2007. nyarán a Bojzás és Bojzácská táncsoport tagjai, illetve Simon Edit óvónő gyűjtötték össze a kiállításra került tárgyakat. A múzeumot a *Csíkkozmási falunapok* rendezvénysorozat keretében avatták fel augusztus 1-jén Bodó Dávid jelenlegi polgármester vezetésével.

A ház berendezésnél igyekeztünk abból gazdálkodva, ami összegyűlt, olyan szobabelsőt kialakítani, illetve úgy elhelyezni az összegyűlt tárgyakat, eszközöket, hogy némi sejtést is adjunk egykori rendeltetésükről. Egyes eszközök mellé még szükséges kitenünk egy-egy leírást használatuk módjáról.

Ha valaki bemegy és szétnéz, egy sokrétű, két szobában elhelyezett gyűjteményt talál. Ezért nem nevezném tájháznak, sokkal inkább illik rá a falumúzeum megnevezés. De – az előre csekély mennyiségű gyűjtemény ellenére – vigasztal a tudat, hogy legalább ezek a tárgyak fennmaradnak unokáinknak.

Szász Lenke

Régészeti kutatások a telekfalvi református templomban

Ha az éveket manapság valamely fontos, jellegzetes eseményről neveznénk el, akkor az udvarhelyi régészek a tavalyi, 2007-es évről biztosan a „telekfalvi” jelzöt javasolnák. Régészeti naptárunkban Telekfalva elsősorban az itt végzett kutatás hosszúsága miatt tűnik ki. Kezdetben ugyanis mindössze egy kisebb barlangkutatást terveztünk az Órhegy alatti barlangrendszerben a tavasz végére, ám már ennek ideje alatt napirendre lett tűzve egy régészeti „körültekintés” a felújítás alatt álló református templomban. A földmunkálatok elkezdése idején még úgy tűnt, hogy két hét alatt elvégezzük a felszínre bukkant, mait megelőző kis templom leletmentő feltárását, hogy aztán – kisebb idejű megszakításokkal – mégis ott ragadjunk az ős beköszöntéig Telekfalván. A munka elhúzódását a körülményes munkafolyamatok, a szakemberhiány és az időjárási viszonyok egyaránt befolyásolták. A kezdetben ideális terepnek mutatkozó templomtér egyre mostohábbnak ígérkezett, ugyanis a hosszú nyári napokon a sötét, huzatos templomból kába vakondokként bújtunk ki a napvilágra, a nagyobb esőzések idején pedig „harmad fokú árvíz-készültséget” vezettünk be az oldalról és alulról betörő víz miatt. Ősz felé már nem illett azzal tréfálni, hogy „még ránk dőlhet a templom...”, és naponta eszünkbe jutott az ásatás kezdetén optimistán beharangozott „itt az esőtől végre nyugodtan dolgozhatunk” régész-tévedésünk.... Mindezek bevezetőként, annak illusztrálására, hogy egy régészeti

munka időbeli elvégzése kezdetben milyen nehezen becsülhető fel, és szinte minden esetben tartogat meglepetéseket.

A helyszínen töltött három hónap alatt feltártuk a teljes templombelsőt, melynek során nem kizárólag a templom építéstörténetére vonatkozóan nyertünk fontos adatokat, hanem értékes településtörténeti ismeretekhez is jutottunk. A templom építését megelőző, kora népvándorláskori objektumok, illetve leletek kerültek elő. A régészeti szakirodalomban Marosszentanna-kultúrkör (a régészet egy leletanyag-csoportot gyakran felfedezési helye után nevez meg) „fedőnév” alatt ismert germán eredetű gót népesség három földbe mélyített, oszlopos szerkezetű lakóháza került feltárássra. Sarkaikban kőből rakott tűzhelyekkel, betöltésükből a korszakhoz köthető edénytöredékek, fenőkövek, valamint egy lándzsa maradványa került elő.

A templom nyugati végében egy félig földbe ásott avar kori lakóház alapgyödre került felszínre, szintén cölöpös szerkezettel, melyet rövid használat után megújítottak. A betöltéséből előkerült szegényes leletanyagot patics, állatsontok, valamint kerámiaedények töredékei teszik ki, ezek a VII-VIII. századra keltezhetők.

Az alig több mint 90 négyzetmétert kitevő templomtérben – a népvándorlás kori objektumok mellett – egy keletelt, sokszögzáródású, támpilléres, kis méretű templomot tártunk fel (feltehetően a helyi emlékezetben fennmaradt „káporna” maradványait), valamint 69 temetkezést, me-

Réz pecsétgyűrű

lyek nagy része nyugat-kelet tájolású volt. A gótikus alaprajzi formát mutató templom és a keletre néző temetkezések sokáig azt a hitet keltették bennünk, hogy egy késő középkori katolikus istenháza maradványait kutatjuk, de mint utólag kiderült, egészen tévesen ítéltük meg a helyzetet. Pedig hasonló tapasztalattal már rendelkezünk, hiszen 2006-ban a bikafalvi templom keletelt, gótikus jegyeket hordozó alapfalait szintén középkori eredetűnek véltük kezdetben. A katolikus hagyományok olyannyira fennmaradtak a kutatott XVII. századi református templomok építéskor, hogy azok nemcsak tájolásban és alaprajzi formában követték a középkori példákat, hanem belső térképzésben is, a szentély és a hajó közé diadalívet építve. Bikafalva esetében azonban hamar kiderült, hogy pusztán az alaprajzi, építészeti forma továbbéléséről van szó, ugyanis nem találtunk a templombelsőben egyetlen temetkezést sem. Nem így történt ez Telekfalván. A mintegy 11 m hosszúságú templomteret majdnem középen választotta ketté a diadalív, szentélyre és hajórészre osztva azt, amelyek funkcionalitása, legalábbis a temetkezési szokásokat illetően, olyannyira követte a katolikus hagyományokat, hogy a templom keleti felében, a „szentélyben” alig találtunk temetkezéseket, míg a nyugati részen egymást érték a sírok.

A nyugat-kelet (keletelt) tájolás mellett előfordultak észak-dél és kelet-nyugat tájolású temetkezések is, amelyek jól mutatják, hogy ez a temetkezési gyakorlat – szemben a katolikus kánonnal – már nem volt szigorú egyházi szabályzathoz kötve, és mindössze egy sajátos helyi hagyomány továbbélése volt a keletelt temetkezési szokás. Vallási, felekezeti hovatartozástól függetlenül nehezen megmagyarázhatónak tűnt a feltárt temetkezések korcsoportjainak aránytalan megoszlása, ugyanis ezek jelentős része újszülött, vagy gyerektemetkezés volt, és mindössze-

Telekfalva: látkép

A telekfalvi templom régészeti feltárásának összesítő alaprajza

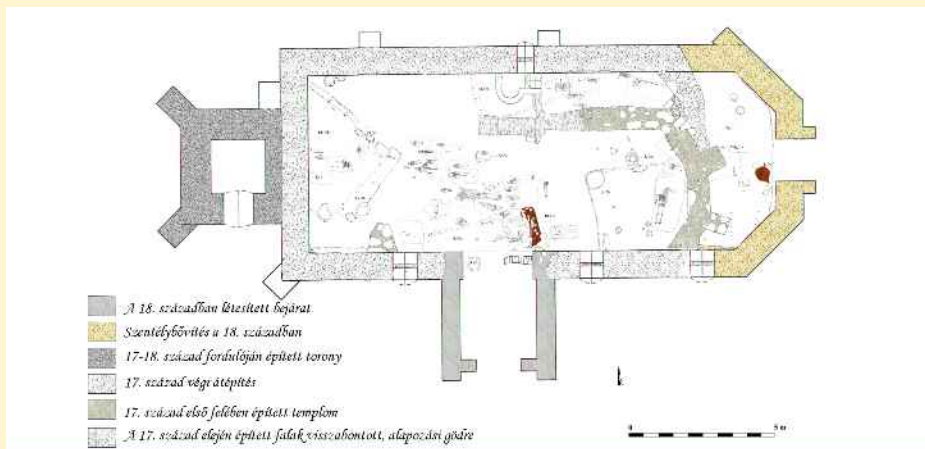
sze két felnőtt földi maradványait tártuk fel. Gyereketemetkezések a sokszögzáródású templomon kívül is kerültek napvilágra, a falaktól északra és nyugatra, így ezek száma jóval nagyobb lehetett az általunk feltártaknál, főleg ha szem előtt tartjuk azt, hogy a rátemetkezések és templomátépítések során számos sír elpusztult. Figyelembe véve, hogy a sokszögzáródású templomot alig több, mint fél évszázadon keresztül használták temetkezési céllal, és tudva azt, hogy Telekfalván az 1614-es lustra összeírásának idejében 41 családfő élt, a 60 gyereketemetkezés (a két felnőttet és a korábbi sírhorizonthoz tartozó temetkezéseket leszámítva) nem is tűnik nagyon magasnak, ugyanis a korabeli forrásokból jól tudjuk, hogy a gyerekehalandóság nagyon magas volt. Ugyanakkor gyakorlati okai is lehetnek a „rendellenes” temetkezési szokásnak. A kis templomtérbe felnőtteket kevésbé volt célszerű temetni, ők, mint egyes megfigyelések utaltak rá, a templom körül voltak elhantolva.

Az elhunytak nagy részét koporsóba temették el, számos esetben koporsószegeket, vagy koporsódeszkák nyomait találtuk meg. Kevés számban, de akadnak olyan sírok is, melyeknél nyilvánvaló volt, hogy nem használtak koporsót, ezeknek a sírgödre lekerekített, teknős aljú volt. Számos esetben sikerült a koporsók szerkezetét illetően is megfigyeléseket tennünk. Több sír koporsójának nem volt alja, az elhunytat valamilyen szerves anyagra (pl. gyékény) fektették, melynek elszenesedett maradványait több helyen is megtaláltuk.

A kronológiai kérdések tisztázásában nagy segítségünkre voltak a túlvilági útravalóként sírba helyezett pénzérmék, melyeket általában az elhunytak jobb kezébe helyeztek. A 28. sírban talált II. Mátyás hamisított dénár (1616), az 50. és 54. sírokban feltárt Bethlen Gábor korabeli, 1623-ban kibocsátott széles garas, valamint 1625-ös, széles veretű dénár alapján az általunk feltárt temető rész csupán pár évtizednyi használatot sugall. Ezt támasztják alá az egyes sírokban megmaradt viseleti tárgyak is: a 30. és 33. számú

Bethlen Gábor 1623-as garasa

- 18. században létesített bejárat
- Szentélybővítés a 18. században
- 17-18. század fordulóján épített torony
- 17. század végi átépítés
- 17. század első felében épített templom
- 17. század elején épített falak és szoborok, alapozási görde

temetkezésekből előkerült fejdíszek, egy bőrré erősített, fémszállból sodort pártá, valamint egy aranyozott fonalból készített fejdísz. A leletek számát gyarapítja a 61. felnőtt sírban, az elhunyt ujján talált réz pecsétgyűrű is, amelynek kora az érmék által keltezett sírokkal vág össze.

Végeredményben több építkezési fázist sikerült elkülöníteni az ásatási megfigyelések alapján. Ezek közül az első a sokszögzáródású, támpilléres kis templom. Ennek pontosabb építési idejét a „szentély” keleti fala alá befutó – tehát a templom építését megelőző – S-65. számú sír melléklete, egy 1614-es lengyel pénzérme (III. Zsigmond lengyel király verete) határozta meg. Az általunk ismert református templom ezt követően hamar felépült, hisz a többi, érmével keltezett sírt már elég egyértelműen egy meglévő templom belsejébe ásták.

A templom későbbi átépítését jelzi a templom külső, déli oldalán található, Kónya Sándor nevét hordozó 1694-es építési felirat, amikor a templomot észak és nyugat felé bővítik. Ennek során, vagy azt

III. Zsigmond lengyel király 1614-es verete

nem sokkal követően épülhetett a templom nyugati részén található torony. Újabb jelentősebb építkezés a XVIII. század második felében történt, ekkor kelet felé bővítették a templomot, a déli oldalon pedig egy portikust építettek hozzá.

Annak ellenére, hogy nem sikerült középkori templom nyomait feltárni, mégis joggal feltételezhető, hogy a XVII. században épült református templomtól

vagy temetőkápolna állhatott, mivel egyes temetkezések (szakmai kifejezéssel élve: korábbi sírhorizont) a sokszögzáródású templomot megelőzik, illetve irányuk eltér annak tájolásától.

A feltárás időtartama alatt, valamint azt megelőzően terepbejárásokat végeztünk a parókia kertjében és a falu keleti peremén, melynek folyamán Árpád-kori, valamint késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttük. A településnyomokból számunkra egyértelművé vált, hogy Telekfalva már a XIII-XIV. században létezett. Korabeli egyházának azonosítása további kutatás feladata, ugyanis amennyiben megalapozottnak tartjuk a helyi hagyományt, akkor Telekfalvának Patakfalvával közös temploma a Szent Lőrinc dűlőben – a két falu közti vízváltáson – állt a középkorban. Az eset azért is érdekes, mert a világi és egyházi eredetű, kettős névhasználat sajátos udvarhelyszéki példáját láthatjuk mögötte, amikor egy plébániát 1333-ben *villa Potok*, a következő évben pedig védőszentje, *Sancto Laurentio* név alatt írják a pápai tizedjegyzékekben. Feltárási eredményeink arra utalnak, hogy a késő középkorra Telekfalvának sikerül elérni, hogy halottait a közelben temesse el, és feltételezhető, hogy kápolnát is építenek a falu területén belül. Ezt közvetve az is alátámasztja, hogy a reformáció után Telekfalva még mindig a patakfalvi anyaegyházhoz tartozott, régészetileg feltárt templomának kis méretét talán ez magyarázza, és csak 1760-tól lett önálló egyházközség.

Ásatásaink révén Telekfalva az egyik legjobban kutatott középkori / fejedelem-ség kori településsé vált régióunkban, és nemcsak helyi szinten, hanem egész Kárpát-medencei viszonylatban olyan egyedülálló egyházi hagyományok, temetkezési szokások váltak ismertté, amelyek eddigi tudásunk szerint „telekfalvi” jellegzetességnek mondhatók.

Nyarádi Zsolt – Sófalvi András

Támlap rovásírásos emlékekhez

A mai rovásíráskutató nemzedék egyik-másika régi adósság törlesztésére vállalkozott: hozzákezdtek a rovás emlékek tárnak összeállításához. Libisch Győző első eredményeit CD-n máris hozzáférhetővé tette, Erdélyi István pedig „illusztrált tudományos leíró katalóguson” dolgozik, amely a Kr. u. 5–16. század emlékéanyagát „taglalná”. Ehhez a munkához kérte a segítségemet. 2007 kora tavaszán megküldte a „sémalapokat”, amelyek alapján negyvenhat erdélyi emléket dolgoztam fel. Talán évek munkája szükségeltetik a befejezéshez. Magam összeállítottam az erdélyi feliratos (epigráfiai) rovásfeliratok emléktárát. Kérdőívemnek címe: *Támlap rovásírásos emlékekhez*. A „támlap” szót a zene-tudományból kölcsönöztem. Kidolgozásában Erdélyi elképzeléseit vettem alapul, de itt-ott módosítottam, összevontam, egyszerűsítettem.

Alább három erdélyi, Árpád-kori rovás emlék támlapját közlöm, a figyelemfölkeltés szándékával. Az olvasatokban a kisbetűk az ugratott, elhagyott grafémákat jelölik.

1 - I	z - 𐌵	ny - 𐌆	a - 𐌵
2 - II	zs - 𐌶	o - 𐌵	á - 𐌶𐌶
3 - III	← a számok és a kettős betűk 𐌶	ő - 𐌵𐌵	b - 𐌶
4 - IIII	ck - 𐌶	ö - 𐌶	c - 𐌶
5 - V	mb - 𐌶	ő - 𐌶	cs - 𐌵
6 - IV	nb - 𐌶	p - 𐌶	d - 𐌶
7 - IIIV	nd - 𐌶	q - 𐌶	e - 𐌶
8 - IIIIV	nt - 𐌶	r - 𐌶	é - 𐌶𐌶
9 - IIIIV	st, szt - 𐌶	s - 𐌶	f - 𐌶
10 - X	tpr - 𐌶	sz - 𐌶	g - 𐌶
20 - XX	us - 𐌶	t - 𐌶	gv - 𐌶
30 - XXX	szóköz +	ty - 𐌶	h - 𐌶
40 - XXXX	pont, vessző † †	u - 𐌶	i - 𐌶
50 - V		ú - 𐌶	í - 𐌶
60 - XV		ü - 𐌶	j - 𐌶
70 - XXV		ű - 𐌶	k - 𐌶
80 - XXXV		v - 𐌶	l - 𐌶
90 - XXXV		w - 𐌶	ly - 𐌶
100 - X		x - 𐌶	m - 𐌶
1000 - X		y - 𐌶	n - 𐌶

1. az emlék megnevezése: A torjai edénytöredék rovásjegyei.

• lelőhely: Turia – Torja (Románia), Kovászna megye.

• mai őrzési helye (talán): Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

• feliratos vagy kézíratos: feliratos (epigráfiai).

• anyaga: kerámia (edénytöredék), korongon készült, barna színű, a betűk egyik része égetés előtt, másik része égetés után készült.

• méretei: „a jelek nagysága 2 és 3 cm” (Székely, 1996).

• állapota: eléggé megviselt, a jelek tanulmányozhatók.

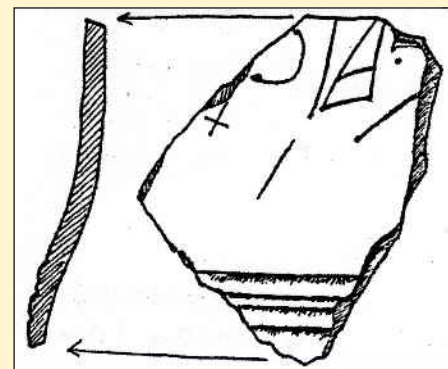
• keltezése: XI. század.

• első kiadása: Székely, 1996. (A helyszínen Coroi Artúr tanár gyűjtötte.)

• rajz, fénykép: Székely rajza, Ráduly rajza.

• olvasata(i) és azok irodalma: (Székely a fordított helyzetben közölt rajzon a következő betűket azonosította) Székely, 1996: N, SZ és kazár szóelválasztó jel, esetleg Cs.; Ráduly, 1999: KÁSZON (O és N ligálva), vagy: KÁSZO(N), az N letöredezett.

Székely Zoltán rajza

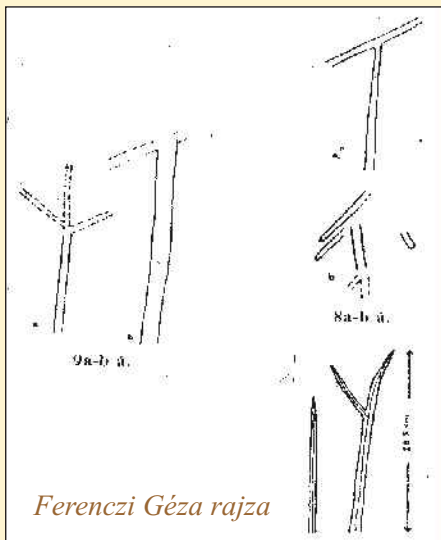

Ráduly János rajza

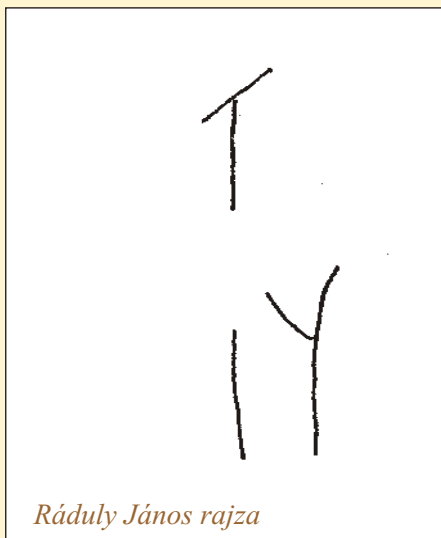

2. az emlék megnevezése: A Firtos-várbeli (Korond) rovásjelek.

- lelőhely: Corund – Korond (Románia). Hargita megye.
- mai őrzési helye : két kötomb: Székelyudvarhelyi Múzeum udvara; a többi a tetőn maradt.
- feliratos vagy kéziratos: feliratos (epigráfiai).
- anyaga: „írott kövek”.
- méretei: az egyik betű (T) 28,5 cm (Ferenczi).
- állapota: nagyon megviseltek.
- keletkezése: XII. század vége – XIII. század eleje.
- első kiadása: Ferenczi, 1990.
- rajz, fénykép: Ferenczi rajza, Ráduly pontosított rajza (funkció nélküli karcolások elhagyva).
- olvasata(i) és azok irodalma: Ferenczi, 1990: TáSZ.; Ráduly, 2003: TuSZ (személynév), vagy: T SZ (kétbetűs monogram).

Ferenczi Géza rajza

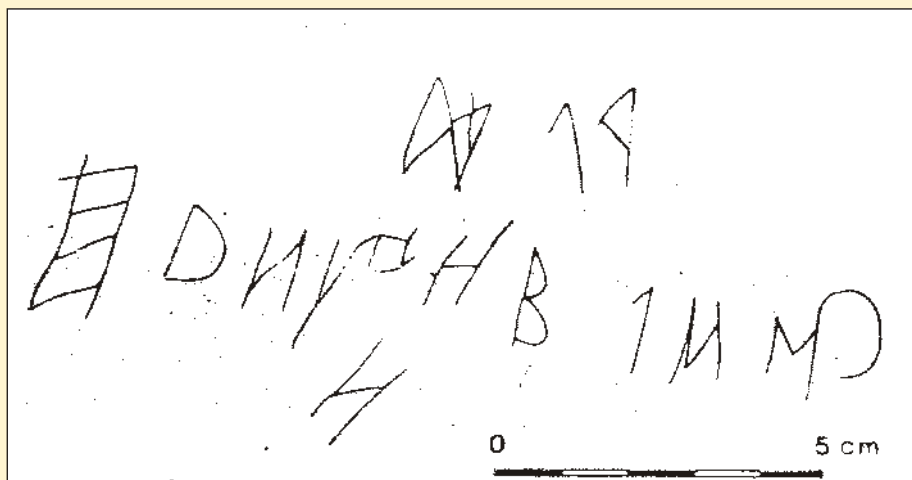

Ráduly János rajza

3. az emlék megnevezése: Az alsó-szentmihályi (aranyosszentmihályi) rovásírásos kő.

- lelőhely: Mihai Viteazu – Alsó-szentmihályfalva vagy Aranyosszentmihály (Románia). Kolozs megye.
- mai őrzési helye : alsó-szentmihályi református templom; a kő a szentélyrész külső falába épült be másodlagosan.
- feliratos vagy kéziratos: feliratos (epigráfiai).
- anyaga: faragott kő.
- méretei: „szabálytalan formájú, 48x30 cm-es kődarab” (Benkő, 1972).
- állapota: nagyon kopott.
- keletkezése: XIII. század vége – XIV. század eleje.
- első kiadása: Benkő, 1972.
- rajz, fénykép: Benkő Elek utolsó, pontosított rajza.
- olvasata(i) és azok irodalma: (az első, pontatlan rajz alapján, amelyet Benkő – utóbb – „elsietett rajznak” minősített) Benkő, 1972: RaK ToRoNY.; Vásáry, 1974: NYISTVeRÚ MáRK ToRNYa eZ.; Vékony, 1987 (türk, kazár feloldást adott, magyarul): „Dicső legyen háza! Jüedi Kür araj.”; (Benkő pontosított rajza alapján) Ráduly, 1995: OVÁRI MáRK ToRoNY eZ.

Benkő Elek rajza

Irodalom

BENKŐ Elek

1972 *Rovásírás az Aranyos mentén*. Utunk, XXVII (1972. július 28.) 10. sz.

FERENCZI Géza

1990 *A Firtos-várbeli rovásjegyekről*. Hazanézó, I (1990) 2. sz. 18.

RÁDULY János

1995 *Az alsó-szentmihályi rovásémlék új olvasata*. Romániai Magyar Szó. Szabad Szombat melléklet (1995. december 16-17.) 49. sz. D old.; Lásd még: Ráduly János: *Titkok a rovásírásban. Adalékok rovásírásunk ismeretéhez*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2004. 11–14.

1999 *Erdély legkorábbi székely (magyar) rovásémléke*. Hazanézó, X. (1999) 1. sz. 14-15.; Lásd még *Titkok a rovásírásban... 8–10.*

2003 *A Firtos-várbeli rovásjelekről*. Romániai Magyar Szó. Színkép melléklet (2003. júl. 12-13.) 28. sz. G old.

SZÉKELY Zoltán

1996 *Árpád-kori rovásjelek a Székelyföldről* (kivonat). Acta, II. kötet. 171–174.

VÁSÁRY István

1974 *A magyar rovásírás. A kutatás története és helyzete. Tanulmányok az orientalisztika köréből*. 159–171.

VÉKONY Gábor

1987 *Késő népvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. (Életünk Könyvek). Szombathely. 108–117.

Ráduly János

A szocialista fesztiválok megyénkben

Manapság nagyon sok rendezvény, fesztivál kerül megszervezésre, amelyek hagyományaink, kultúránk megőrzését szolgálják. Ugyanakkor lehetőséget adnak egy adott terület (megye, város, falu) lakosainak személyes találkozására is. Nagyon sok ünnepség alapköveit a Ceausescu nevével jelzett időszakban tették le. A bemutatásra kerülő májusi ünnepségek néhányunkban nosztalgikus hangulatot ébreszthetnek, mások számára korképet nyújtanak az 1970-es, 1980-as évek Hargita megyei fesztiváljairól. Az események rekonstruálását a *Hargita* megyei lap átböngészésével igyekeztük kivitelezni, az adatsort emlékezésekkel tettük színesebbé.

A kommunista ideológiának megfelelően a hivatalos ünnepszervezés több típusát különböztetjük meg. Az első kategóriát az állami ünnepek (máj. 1, aug. 23) képezik, a másodikat a nemzeti ünnepek (december 1), az évfordulók (Arany János halálának évfordulója), gazdasági, illetve történelmi megemlékezések (iskolák, települések), népnünpélyek stb.

Cikkünkben a népnünpélyekkel kívánunk foglalkozni, amelyek ugyan szervesen kapcsolódtak az országosan meghirdetett jogi formákhoz, mégis bizonyos sajátosságokkal bírtak. A szocialista ünnepeknek a hetvenes

évekre már jelentős, többnyire szovjet mintájú hagyománya lett, viszont ez fokozatosan átalakult és helyi jellegzetességekkel gazdagodott.

Ennek alapján hozták létre a Politikai Nevelés és Szocialista Kultúra Kongresszusán, 1976-ban a Megéneklünk Románia (Cântarea României) országos fesztivál rendezvénysorozatát. A rendezvény célját a korabeli sajtóban a következőképpen fogalmazták meg: „Mint a nép alkotó tehetségének szintézise, ez a kulturális mozgalom meggyőző kifejezése annak, hogy az új ember alakításában, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésében a szellemi tevékenység szorosan egybefonódik az alkotó munkával, a sorsán uralkodó dolgozó nép lelkes építő tevékenységével” (*Hargita*, 1976. szeptember 30.). A mozgalom átfogta mind a kulturális, mind a művészeti életet, ellenőrizte annak minden tevékenységét. A program kitért az új szocialista embertípus tudatának kialakítására és nevelésére, valamint „népünk alkotó génuszának” dicséretére.

Hargita megye majd minden településén szerveztek kisebb-nagyobb összejöveteleket. Ezek főként a pünkösti időszakra estek, nem véletlenül. Ezzel próbálták a már hivatalosan nem létező búcsújárást ellensúlyozni,

az embereket az egyházi szertartásoktól távol tartani.

A hetvenes évek végére a helyi lakosok négy nagyobb májusi fesztivált tartottak számon, amelyek természetesen alárendelődtek a Megéneklünk Románia nevű országos fesztiválnak. Ezek a következők voltak: a zsögödfürdői „Tavaszi a Hargitán” folklór-fesztivál, a gyergyószentmiklósi „Magasbükk fesztivál”, a székelyudvarhelyi „Szejké-fesztivál” és a vlahicai (Szentegyháza) „Nárcisz-fesztivál”. Ezek közül a legjelentősebb a Csíkszeredához tartozó zsögödfürdői rendezvény volt, amely átfogta az egész megye területét. A többi fesztivál helyi szinten valósult meg. Az említett rendezvények előre kidolgozott forgatókönyv alapján zajlottak, és amint azt a nevük is mutatja, a helység, illetve a megye (lásd bővebben Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna: *A „hargitaiság”*. KAM, 1998.) szimbolikus jégeit viselték.

A szervezésnél elengedhetetlen volt az agitációs propaganda eszközeinek bevetése. Itt említhetjük a vásárnap reggeli zenés felvonulásokat, amelyek a közös ünneplés idejének eljövételét hirdették a lakosság számára. Továbbá sportrendezvények szervezését, a különböző folklórműsorokat, a vendég együttesek szereplését, a megye előjáróinak beszédeit, a kereskedelmi egységek jelenlétét stb.

Műsoraikat szabadtéren felállított színpadokon mutatták be a műkedvelő együttesek, a jelenlévők velük énekelhették az ismert dalokat. A párt- és államideológia eszközként használta az ünnepet, hiszen a hangszórók segítségével mindenhol eljuttatta az ünnep és a párt üzenetét, még azokhoz is, akik esetleg kirándulás céljából eltávolodtak az előadás helyszínétől. Mindenképpen sikerült elhítenni az emberekkel, hogy róluk szól ez a rendezvény, vagyis a dolgozók ünnepét ülik meg. Ezt még jobban hangsúlyozta azon kereskedelmi egységek jelen-

Pillanatsfelvételek a vlahicai fesztiválokról. A felvételek a Szentegyházi Városi Könyvtár tulajdonát képezik.

léte, amelyek próbálták kielégíteni az ünneplő tömeg étvágyát és szomjúságát.

Itt érdekességként néhány adatot is említhetünk: az 1979-es Tavasz a Hargitán folklórfesztiválra „5 000 flekken, 10 000 mititej (közismertebb nevén miccs), 100 kg virslí, 100 kg kolbász, 30 000 üveg sör, 12 000 üveg hűsítő, 2 000 üveg borvíz, 6 000 pohár fagyalt és egyéb édesség” (kürtöskalács) került eladásra a csíkszeredai állami kereskedelmi vállalat öt elárúsítóhelyén (*Hargita*, 1979. május 31.).

Rossz idő esetén – ami elég gyakran megesett – a település művelődési házában tartották meg az előadást, természetesen szerényebb körülmények között. Nem szabad elfelejteni, hogy az ilyen összejövetelek adtak hivatalos keretet a gyülekezési jog látszólagos alkalmazására is.

Most lássuk, hányan is vettek részt ezeken a fesztiválokon, és milyen műsort kínáltak a rendezvények. Az 1967-től beindított zsögödfürdői Tavasz a Hargitán fesztiválon átlagosan 70 000 résztvevő fordult meg, több mint 30 együttes lépett fel és hatnyolc órát tartott a műsor. Ehhez hasonlóan a Szejké-fesztiválon körülbelül háromezer résztvevő fordult meg évente, akik nagyjából hasonló számú együttest nézhettek és hallgathattak végig. Ennek a rendezvénynek elengedhetetlen része volt a hagyományos „bivalyhúzza borvizes szekér” körútja, amely a helység nevezetes ásvány-

vízforrását népszerűsítette. Az először 1967-ben megrendezett Magasbükk fesztiválon való részvételi arány megegyezik a székelyudvarhelyi rendezvény látogatottságával.

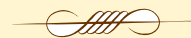
A vlahicai Nárcisz-fesztivál 1976-ban került először megszervezésre. Az első fesztiválról nem találunk adatokat a sajtóban, csak két évvel később számolnak be róla, és akkor is a rendezvény hiányosságaira hívják fel a figyelmet az újságírók. Ennek ellenére a nyolcvanas évekre a nárciszmezőn tartott rendezvény a megye egyik legjelentősebb eseményévé válik. A fesztivál műsorára a következőképpen emlékszik vissza Herczeg Mihály, a szentegyházi Tamási Áron általános iskola zenetanára: „kötelező volt ro-

mán együtteseket meghívni, sőt nemcsak hogy kötelező, de ha színpadra léptettel egy székely néptáncegyüttest, akkor ennek ellensúlyozására legalább két román táncot is elő kellett adjanak. [...] Emlékszem, alul volt a székelyruha, a nadrág, a csizma, felül pedig a katrinca (román viselet), mert a gyerekek nem akartak annyiszor átöltözni.”

A műsorok kínálatáról egyértelműen összegezhethetjük, hogy a népdalok és a néptánc játszott a legjelentősebb szerepet, ugyanakkor nagyon sok vers és vígjáték került bemutatásra. A fellépő együttesek felsorolása itt nehézkes lenne, viszont azt bátran kijelenthetjük, hogy majdnem minden állami egység kellett valamilyen formában képviseltesse magát (táncscsoport, dalárda, szavalók, fúvósok).

Végezetül elmondhatjuk, hogy a szocialista népünnepélyek hagyományai továbbra is fennmaradtak. Több közkedvelt fesztivál – módosított elnevezéssel – ma is szervezésre kerül.

Demeter Csanád

Miatyánk ének 1843-ból

A Mi Atyánk („Úri imádság”, „tanítványok imádsága”) fő vagy alapimádságként, (versben vagy énekben) a keresztény egyházak liturgiájának, és az egyéni áhítat alapelemeként ismert. Az ember és Isten közti örök kapcsolat (irgalom, megbocsátás, szeretet, gondviselés kérése) reményének fohásza, melyet Isten fia, Jézus tanított az embereknek, hogy szavaik az égig érjenek, kéréseik meghallgatásra találjanak. Lehet jól és rosszul is élni vele.

Sorokra lebontva további meditációkra ad lehetőséget (Lásd Szabó László: *Mi atyánk. Tíz meditáció.* Bp., 1992.; Zimányi József: *Mi Atyánk.* Bp., 1996.) az imádság sorainak bővebb kifejtése, vagy bizonyos mondandó azzal való alátámasztása által. A lényeg nem a szavakon, hanem a közölt alapelveken van, tehát ezen imádság szóköpenye változhat. A legbizalmasabb imádság (egy lehetséges önvallomás), melyben az első négy kérés (*Te-kérések*) Isten és az ember, a többi (*Mi-kérések*) az ember és ember közti kapcsolatot határozza meg. S habár ezen imádsághoz nem csak akkor kellene folyamodni, mikor már minden más eszközünk elfogyott, mégis gyakran megtörténik, hogy a tehetetlen ember utolsó menedékeként jelentkezik.

A mindannyiunk által megtanult imádság egy minta, mely számtalan (lelkiállapot és helyzet szülte) variációban is előfordul. Megkapóak a görög katolikus liturgia több szólamú, terciben énekelt miatyánk énekei. Találkozunk irodalmi változatokkal. Szép példája Babits Mihálynak egy bécsi műintézet által kiadott műlaphoz 1914-ben írt *Miatyánkja*, akárcsak a Devecsery László internetes „Időörvényében” rögzített, *Felhők mögött az angyal...* című írásában található:

Babits Mihály

„*Miatyánk ki vagy a mennyekben,
harcokban, bűnökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:*

*a te neved megszenteltessék,
a te legszebb neved: Békesség!*

Jöjjön el a te országod.

*Véres a földünk, háború van,
kezed sujtását sejtjük, uram,
s mondjuk, de nyögve, szomorúan,
add, hogy mondhassuk könnyebben -:*

Legyen meg a te akaratod!” [...]

Devecsery László

„[...] *Mi Atyánk! Miatyánk! Aki a Földön vagy, szenteltessék meg a Te igazságod, jöjjön el a Te földi országod, legyen meg a Te akaratod, itt a Földön, miként a Mennyben is. Mindennapi magyarságunkat add meg nekünk ma, és bocsásd meg az ő vétkeiket, akik hitetlen hittel tagadtak meg Téged, s hiába szólt háromszor a kakas. Porba hulltak Péter intő szavai.*

[...] *Szentélyed tömjén-csöndjében ülök, mi Atyánk! Miatyánk, aki a Mennyekben vagy..., szenteltessék meg a szándék, hogy Himnusz-létünk, Szózat-halálunk szavai közt magunkra találjunk. Egymásra leljük az áldott és átkozott ugarvilágban, amikor sivataggá vált a lélek, s hamis próféták serege homályosítja el a Napot.”*

S habár vitatkozunk rajta, hogy irodalom-e a blog, de sajátos XXI. évszázadi életérzést rejt **Hinata** blogja a Népszabadság online-on:

„*mi atyánk, ki vagy a mennyekben,
elfelejtett ölelésben,
rossz szavakban, síró szemben,
fújtató, vad öklelésben,*

*szenteltessék meg a te neved,
ordítsa fel káromolva
magas égre, aki képes:
jöjjön el a te országod,
az a fényes, igazságos,
ami lenne, ha lehetne,
ha nem lennénk elfeledve”[...]*

Gárdonyi Gézá a néptanítók mostoha helyzete készítette a tanítók miatyánkjának korabeli megfogalmazására:

„*Miatyánk, kinek néptanító volt a fiad, szenteltessék meg a neved szent fiad hivatalával együtt. Jöjjön el az az idő, hogy Trefortot áldhassuk, és egyszer a mi akaratunk is teljesedjék, miképpen magunk között, úgy a nemzet előtt is. Mi kenyérünket add meg nekünk párbér nélkül, és bocsásd meg a népnek ellenünk elkövetett bűneit, miképpen mi is megbocsátunk, hogy ne böstörködjenek ellenünk. És ne vigy minket hátrafelé, mint a jeles kormány, de szabadíts meg a tekintetes iskolaszéktől, mert ezeké nem a tanügy, hanem a kaptafa és ekeszarva. Ámen.”*

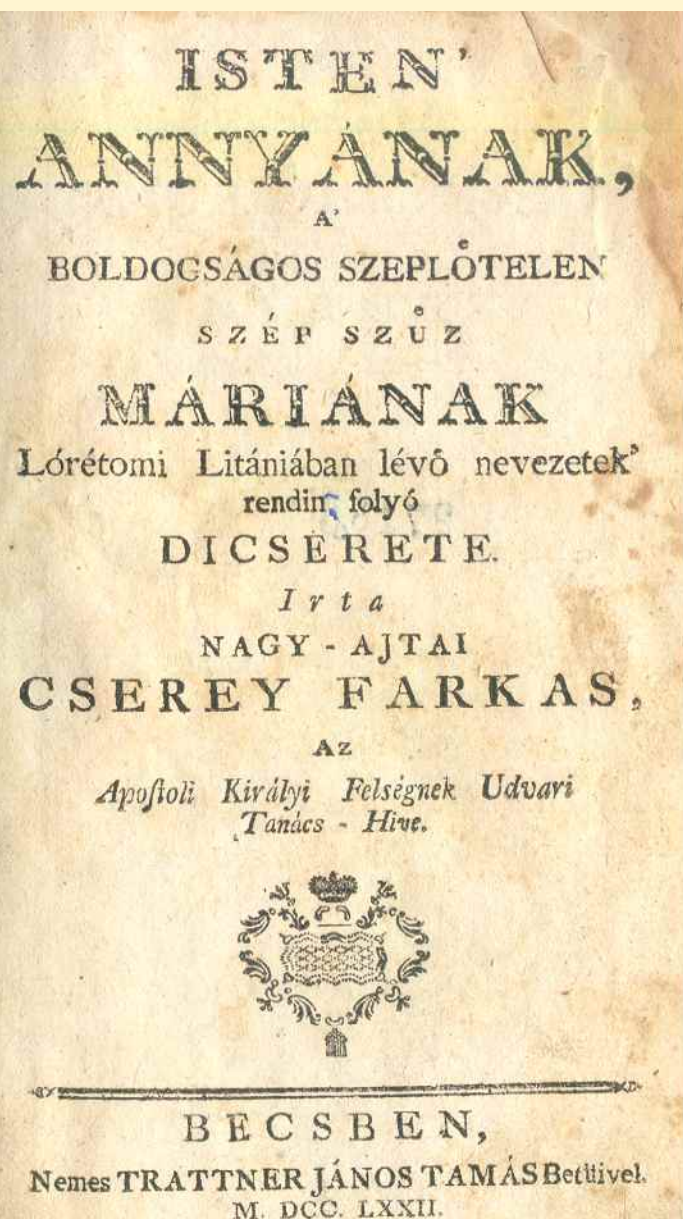
Mi most egy 1843-ban feljegyzett (feltételezéseink szerint idegen nyelvből fordított) Mi Atyánk éneket teszünk közzé, melyre a Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának gyűjteményében található nagyajtai Cserey Farkas gyönyörűen illusztrált imádságos könyvének (*Isten anyjának, a boldog-*

ságos szeplőtlen szép Szűz Máriának Lórétomi Litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete. Bécs, 1772.) előzéklapján találunk rá. A könyv egykoron a székelyudvarhelyi Daróczi János jegyzőé volt [„*Joannis Daróczi piae memoriae; Joannis quondam Daroczi de Sz. Udvarhely*”], majd Daróczi Veronikáé [„*Daróczi Verikájé ez a könyv, maga pedig az Istené*”], aki leírta az imádságot, egy – a Szűz Mária pártfogásáért való – ének társaságában:

Mi Atyánk Éneke magyarul

1. Nagy hatalom! légyen szódra
Lett az egész mindenség,
Szálly szívünkbe, Oltárodra
Itt imád kereszténység.
Mert téged a Nap tűzében
S a Holdnak szelíd fényében
Buzgó hitünk lát mindenben
Mi Atyánk ki vagy Menyben
2. A Szent Nevedet az egekben
Dicsőítik Szenteid,
Buzgón áldgyák itt e földön
Minden Teremtényeid,
Minden részén e világnak
Jó Atyánk! téged imádnak
Ez érzést tőlünk el ne vedd

3. **Szenteltessék te Neved**
Szeretnek szent forrása,
Nints ki kimeríthessen
Országlásodnak nints mássa
Nints aki meg mérhessen
Mindenütt az Ég körében
S' a Föld sötét mélységében
Uralkodik szent jóságod
Jöjjön el te Országod
4. Sűrű Homály bár borította
Jövendő életünket,
De reményünk nyilvatartya
Hál'adásnak szívünket.
Tudgyuk Atyánk! jönkra czéloz
Végezésed, amit ránk hoz
Jót, keservet mind te osztod
Légyen szent akaratom.
5. Atyánk kérünk mezeinket
Harmatoddal éltesse,
S' víg reménnyel kezeinket
Szorgalomra vezessed
Bocsásd réánk bővségidet
Táplály minket gyermekidet
Hallyad buzgó kérésünket
Add meg mi kenyerünket.
6. Gyarlókra is Szent jóságod
Árastya a' kegyelmet,
Balsorsban Irgalmasságod
Teremti az örömet,
Mindenható! Szány meg minket
És bocsásd meg vétkeinket
Miképp mi is megbocsátunk
Ha meg bánt embertársunk
7. Nagy Isten Atyánk s' reményünk
Küld alá Szent Lelkedet
Téged óhajt a mi Lelkünk
Hallgasd meg hű népedet,
Mely bízván Szent Kegyelmedben
kér **Ne vígy a késértetben**
Gyarlóságunk hozzád így szól
Szabadíts a Gonosztól.

Ének a Boldogságos Szűz Mária Pártfogásáért

- 1^{so} Nyújtsd ki Menyből Kegyes Anyánk kezéd,
Ne utáld meg szükségében népedet,
Mária, Mária! Mária Szűz Anya
- 2^{dik} Oltalomhely Isten után csak Te vagy,
Ügyem vedd fel, mert Esedezésed nagy, Mária
- 3^{ik} Vétkeimnek Rútságáért meg ne vess,
Szent Fiadnak kegyelmébe bévezess, Mária
- 4^{ik} Oh Mária! Kivülled nincs Gyámolom-
Isten utánn Senki nagyobb Szószollom, Mária
- 5^{ik} Ha meg vetz Kegyes Anyám hová légyek
Vétkeimnek nagyságáért mit tégyek, Mária
- 6^{ik} Szánd meg kérlek most az én életemet,
Ne tekintse Fiad Jézus vétkeimet, Mária
- 7^{ik} Hogyha pedig az én halálom léssen,
Szegény lelkem, Istentől butsut vészend, Mária
- 8^{ik} Akkor biztass engem szegény szolgádot,
Kérjed Jézust értem, Te szent Fiadot, Mária
- 9^{ik} Dicsirtessél Menyország Királynéja
Mária, Mária, Mária Szűz Anya!
-Vége-

Díszpolgárok

A komáromi születésű Jókai Mór és a nagygalambfalvi Feleki Miklós¹ mellett Székelyudvarhely politikusokat és katonákat is választott díszpolgárai sorába.

Gróf Péchy Manó (Boldogkőváralja, 1818 – Boldogkőváralja, 1899. július 24.) Abaúj vármegye jegyzője, majd országgyűlési követe (1839) Pozsonyban. 1865-ben megyéje főispánja lett. A kiegyezés (1867) után Erdély kormánybiztosának² nevezték ki. Díszpolgárrá választása székelyföldi látogatásához kötődik. 1872-ben Kolozsvár választotta országgyűlési képviselőjének. Később főkamarásmessterként a főrendiház tagja lett. Díszpolgára volt Kassának, Kolozsvárnak, Sepsiszentgyörgynek, Gyulafehérvárnak és Székelyudvarhelynek.

Kossuth Ferenc (Pest, 1841. november 16. – Budapest, 1914. május 25.) Kossuth Lajos nagyobb fia. 1850-ben vitte ki Törökországba Ruttkayné, Kossuth Lajos nővére. Sztambulban Orbán Balázs kalauzolta a városban. „Ferenc akkor tíz, Lajos kilenc éves lehetett, angyalian szép és végtelenül zseniális, s korukhoz képest bámulatos fejlettséggel bíró két gyermek volt, kik már akkor otthonosak voltak a görög Byzánc és a török Stambul törté-

Kossuth Ferenc

netében, s oly kérdéseket tettek, hogy elbámultam rajta.”³ Európai hírnevet szerzett vasútépítő mérnök Angliában és Olaszországban. 1894-ben tért haza, politikai szerepet vállalt.

„Hazánkfíát, a függetlenségi és 48-as Kossuth-párt... elnökét, Betegh Pál városi képviselő indítványára, Székelyudvarhely város díszpolgárának választotta meg a képviselőtestület. Egyhangúlag, általános lelkesedéssel hozta meg határozatát a hazafias képviselő testület. [...] Kossuth Ferencnek a díszpolgári oklevelet Gotthád János polgármester vezetésével Bálint György, Betegh Pál, Embery Árpád, Hlatky Miklós, Kassay F. Ákos, Dr. Pál Ernő, Papp-Zakor József, Solyomossy Endre, Soó Gáspár, Szakáts Gyula, Dr. Valentsik Ferenc, Zakariás Antal városi képviselőkből álló küldöttség fogja felvinni, s a szöveget is ugyanez a bizottság állapítja meg. A díszpolgári oklevelet Betegh Pál és Társa előkelő könyvnyomtató, – hazafias tisztelete jeléül, – teljesen díjmentesen készíti el, s annak idején a Székely-Udvarhely kiadóhivatalában bárki megtekintheti.”⁴

Eötvös József (Buda, 1813. szeptember 3. – Pest, 1871. február 2.) író, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Döntő szerepe volt városunk harmadik középfokú iskolájának alapításában, amely korunkban felvette nevét.

1860-ban lett a város díszpolgára, de mivel a város levéltárának csak egy részében maradt fenn, az 1905-ben közzétett köszönőleveléből értesülhetünk megválasztásáról. „Mélyen tisztelt városi tanács! ... kimondám, hogy azon határokat, melyeket Erdély s Magyarország között a történelemnek kifejlődése vont, szívünk nem ismeri, s míg iskoláinkban két testvér országról tanulunk, honszeretünk csak egy magyar nemzetet ismer. [...] A megtisztelő polgári oklevél, melyet a napokban vettem, minden hazafiú törekvésem egyik legszebb jutalma, ... Székelyudvarhely polgári levele épen ezért annál inkább eszembe fogja juttatni azt, mivel hazánknak, mivel Erdélynek, s főképp

Péchy Manó

Székelyudvarhely polgárainak még tartozom. [...] Székelyudvarhely városi tanácsa, s öszves polgárainak aláztatos szolgája B. Eötvös József. Pest, 1860. március 17.”

Arz Arthur (Nagyszeben, 1857. június 17. – Budapest, 1935. július 1.) tábornok. Az első világháború idején, a mozgósítás után, a keleti frontra került az 1. hadsereg kötelékében, amely 1916 júliusában feloszlott, majd Románia hadba lépését követően újraalakulva, Erdélybe, a román frontra vezényelték. Hadseregparancsnokként nagy szerepe volt a román támadás megállításában és visszaverésében. A monarchia hadseregének vezérkari főnöke volt 1917. március 2-től a háború végéig. Háborús tapasztalatait két könyvben írta le.⁵

Erdély és a Székelyföld védelmében szerzett érdemeiért választották városunk díszpolgárává. „Felemelő, szép formában róttá le Székelyudvarhely város közönsége a Székelyföldet felszabadító hadvezér iránt érzett hálaát: a napokban tartott díszközgyűlésben a polgármester javaslatára Arz Arthur tábornokot, a hadsereg imént kinevezett vezérkari főnökét a város díszpolgárává választotta.” A megtisztelő határozatot táviratban közölték a háborúban álló monarchia egyik legfontosabb katonai tisztségét betöltő tábornokkal. „Székelyudvarhely város közönsége ma tartott képviselőtestületi ülésében Nagyméltóságodat hálás szeretete jeléül a város díszpolgárává választotta meg és utasított, hogy addig is, míg a díszpolgári okle-

velet módunkban lesz Excellenciád-
nak átnyújtani, a képviselőtestület ha-
tározatát önnel közöljem. Midőn e
megbízatásnak a legnagyobb örömmel
sietek eleget tenni, kérem Nagy-
méltóságodat, a megválasztást tudom-
másul venni, vezérkari főnökké tör-
tént kinevezéséhez pedig szerencse
kívánataimat fogadni méltóztassék.”⁶

Rohr Ferenc (Arad, 1854. október
30. – Rodaun, 1927. december 9.) tá-
bornagy. 1917 februárjában lett a Szé-
kelyföldet is védő 1. hadsereg pa-
rancsnoka. Részt vett a román és orosz
haderő ellen 1917 nyarán zajló mără-
răști és mărășești csatákban. 1918. ja-
nuár 30-án a hadsereg hatodik tábor-
nagyává (feldmarschall) léptették elő.
Az erdélyi szász származású tábor-
nok, aki 1913-1914-ben a magyar
honvédség főparancsnoka is volt,
1917. december 28-án lett a város
díszpolgára. Díszoklevelét a csíki
parancsnokságon adta át a város
küldöttségére.

Dentai báró **Bartha Albert** (Ko-
lozsvár, 1877. augusztus 12. – New
York, 1960. december 5.) vezérkari
ezredes, katonai szakíró,⁷ politikus.
Apja nagyborosnyói Bartha Lajos,
Háromszék vármegye alispánja volt.
Budapesten végezte a Honvéd Ludo-
vika Akadémiát. 1901-ben részt vett a

Arz Arthur

dél-afrikai angol–búr háborúban.
1914 előtt a Honvédelmi Miniszte-
riumban dolgozott. 1917-ben a szalo-
niki II. hadsereg vezérkari főnöke
volt. A fegyverletételkor Bánság kor-
mánybiztos, részt vett a „bánati köz-
társaság” kikiáltásában. 1918. novem-
ber 9. és december 12. között a Káro-
lyi-kormány honvédelmi minisztere.
Intézkedései miatt lemondatták, a Ta-
nácsköztársaság idején letartóztatták.
Az ellenforradalom győzelme után le-
fokozták és eltávolították a hadsereg-
ből. 1922–1925 között katonai tanács-
adó volt Törökországban. Alapítója és
elnöke volt a Hadviseltek Egyesüle-
tének, csatlakozott a náci- és nyilasel-
lenes Törzssökös Magyarok Táborá-
hoz. 1943-ban megalapította a Füg-
getlen Magyar Polgári Pártot, amely
csatlakozott a Kisgazda-szociálde-
mokrata Pártszövetséghez. 1944-ben,
a német megszállás után elmenekült.
1945-ben belépett a Kisgazdapártba
és tagja lett az Ideiglenes Nemzet-
gyűlésnek. 1945. október elsején ve-
zérezredessé léptették elő, majd 1946.
augusztus 21. és 1947. március 14.
között kisgazda színekben honvédel-
mi miniszter volt. 1948. december 12-
én szökve elmenekült Magyarországról.
Ausztriában, Belgiumban, majd
1951-től haláláig az Egyesült Álla-
mokban élt. Itt írta meg máig kiadat-
lan emlékiratait *Kétszer szembe a
kommunizmussal* címmel. 2005-ben
visszakapta katonai rendfokozatát.⁸

A hányatott sorsú tábornok ugyan-
csak 1917. december 28-án lett Szé-
kelyudvarhely díszpolgára. Városunk
ezzel ismerte el az 1916-ban, Erdély
védelmében szerzett érdemeit. „A két
vitéz katona iránt érzett soha el nem
múló hálóját kívánta leróni e város az
ellenség uralma alól való felsza-
badításáért.”⁹

Csatáry József (Csatárpuszta,
1886. augusztus 16. – Budapest, 1950;
eredeti neve Hack) címzetes altábor-
nagy.

„Elkészült a díszpolgári oklevél
Csatáry tábornok részére”, melyet
Teleky József rajztanár készített, adja
hírül a *Hargita* című helyi hetilap
1942. április 17-én. Díszpolgári címét
azzal érdemelte ki, hogy mint a 19.
honvéd dandár parancsnoka szervezte
és vezényelte a honvédség udvarhelyi

Rohr Ferenc

bevonulását 1941-ben. Korábban
dandárával részt vett Kassa felszaba-
dításában.

Zepezsaner Jenő

¹ Zepezsaner Jenő: *Feleki Miklós, egy elfeledett díszpolgár*. Örökségünk, I (2007) 3. sz. 21.

² Pál Judit: *Az erdélyi kormánybiztos kinevezése 1867-ben*. In: Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 2003. 417–432.

³ Orbán Balázs: *Törökországról s különösen a nőkről*. Bp., 1999. 120.

⁴ *Székely-Udvarhely*, 1905. november 26.

⁵ Arz, Arthur, Generaloberst: *Zur Geschichte des grossen Krieges 1914-1918 Aufzeichnungen von Generaloberst Arz*. Wien, 1924. Magyar fordításban is megjelent: *A központi monarchiák harca és összeomlása*. Fordította Kisfaludy-Péter Elemér. Budapest, 1942. *Kampf und Sturz der Kaiserreiche*. Verlag Günther, Wien, 1935.

⁶ *Arz tábornok dísz-székely*. Székely Napló, XLVII (1917. március 22.) 43. sz.

⁷ Fő műve: *Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története*. Bp., 1930.

⁸ Haas György: *A szabadság tábornoka*. Bp., 2002.

⁹ *Csíki Lapok*, XXX (1918. január 9.) 2. sz.

„Isten ajándéka volt, hogy mindezt meg tudtam élni...” Kovács Árpád beszélgetése Léstyán Ferencel

Életének első szakaszában melyek voltak azok a meghatározó benyomások, amelyek a papi pályára készítették, milyen volt a kezdet, az útkeresés, milyen kibontakozási lehetőségek voltak a második világháború ideje alatt Erdélyben?

Én tulajdonképpen az elemi iskolából már úgy mentem a csíkszeredai Katolikus Főgimnáziumba, hogy papnak készülök, s emellett mindvégig kintartottam. A tanári kar is tudomásul vette ezt, és mivel jól tanultam, a Katolikus Státustól kaptam segítséget, így az internátust fizették középfokú tanulmányaim végéig. Az osztályfőnököm, Csipak Lajos híres paptanár volt, aki a magyart és a latint tanította. Ő az első évben már kiválasztott osztályfelügyelőnek, ebben a minőségemben megmaradtam egészen az érettségiig. Az érettségi vizsgát egy rendelet folytán Brassóban, egy román gimnáziumban tettük le. Ezt követően beadtam a kérést a csíkszentkirályi plébánián keresztül a Papnevelő Intézetbe. Hamarosan jött is a válasz, hogy felvettek. Így kerültem Gyulafehérvárra. Akkor 5 évig tartott a teológiai oktatás. Az első év után a rektor azzal engedett el, hogy számítsak arra, hogy ki akarnak küldeni Bécsbe az

egyetemre. De erre két év alatt sem adtak engedélyt a hatóságok, így elmaradt. A teológián latinul zajlott a jog, a dogmatika és az erkölcssteológia oktatása. A többi tantárgyat magyarul tanultuk.

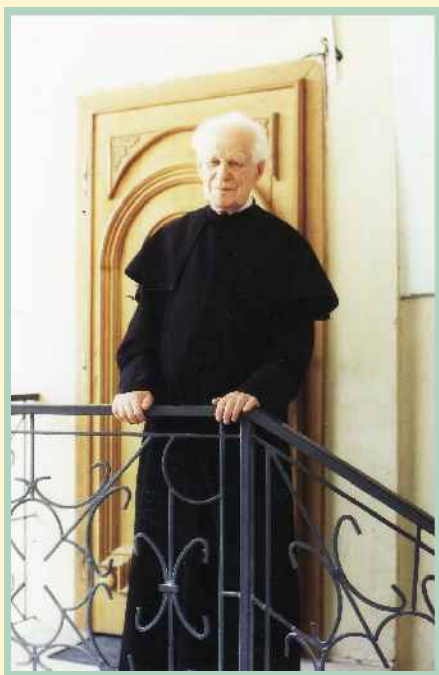
A Hittudományi Főiskola elvégzését követően (1937) Gyergyóremetére kerültem káplánnak, egy év múltával pedig Sepsiszentgyörgyre. 1939-ben Tor-dára helyeztek, azonban hamarosan bekövetkezett a második bécsi döntés (1940), így – egyik napról a másikra – a Romániához tartozó Dél-Erdélyben találtam magam. Három év után áthelyeztek Gyulafehérvárra. Itt egy koncepció-s perben a hatóságok jogtalanul meggyanúsítottak. Brassóba vittek kihallgatásra, majd Szebenbe a hadbíró-ság elé idéztek. Később ismét Brassóba rendeltek, de útközben az egyik társammal Kőhalomnál, az akkori határ közelében leugrottunk a vonatról, az örök mellől. Kétnapi bolyongás után értem el a magyar határt; sikeresen átjutottam Észak-Erdélybe. Közben a hadbíró-ságon halálra ítélték, de – mivel már magyar területen tartózkodtam – az ítéletet nem tudták végrehajtani. Csak négy év múlva kaptam felmentést. 1943-ban Kolozsvárra kerültem, 1944-ben pedig Gyergyóditróba helyeztek. Az ezt követő években, 1945 és 1952 között Csíkkarcfalván szolgáltam.

mány érvénybe lépésétől kezdve az egyház jogait korlátozzák, a törvényes egyházi hatóságot igyekeztek felszámolni. Ön aktív résztvevője volt az ezzel szembeni ellenállásnak, sőt 1952 januárjától a börtönbe zárt püspök ordinarius substitutusa (helyettese) volt egészen a letartóztatásáig. Hogyan értékeli ezt az időszakot?

Az 1948-as kultusztörvény Erdély részére csak egy püspökséget ismert el, megszüntetve a Temesváron, Nagyváradon és Szatmáron székelő püspökségeket. Tehát már 1949-ig – amíg még Márton Áron szabad volt – megkezdték az egyházüldözést. Államosították az egyházi iskolákat, papnevelő intézet csak Gyulafehérváron működhetett, felszabták a szerzetesrendeket stb. Amikor látták, hogy Márton Áront nem tudják engedelményekre kényszeríteni, le-tartóztatták, majd sorra következett a többi püspök is. Az egyházmegye vezetését a delegált ordináriusok (megyepüspök helyettes) vették át, de őket is elfogták, mivel közülük senki nem akart behódolni a hatóságoknak. Közben a behódolt Adorján Károly vállalta az egyházmegye irányítását, sőt azt is, hogy az ő vezetése alatt intézzék Nagyvárad, Szatmár és Temesvár ügyeit.

Sok pap számára állandó zaklatást, támadást, vallatást jelentett az, hogy nem ismerte el az állam által kinevezett vezetőit. Hamis feljelentések, provo-

A háború után sem múltak el a nehézségek. Az 1948-as új román alkot-

Léstyán Ferenc

Született Csíkszentkirályon, 1913. február 12-én.

Egyháztörténész, teológus, nyugdíjas vikárius.

1955–1968 között marosvásárhelyi plébános.

1968–1992 között marosvásárhelyi főesperes.

1992-től 1997-ig püspöki, majd érseki vikárius.

Első két munkája:

Katolikus imakönyv. Gyulafehérvár, 1975 (12 kiadást ért meg)

Katolikus katekizmus. Gyulafehérvár, 1978

Kiemelkedő munkásságát különböző díjakkal jutalmazták:

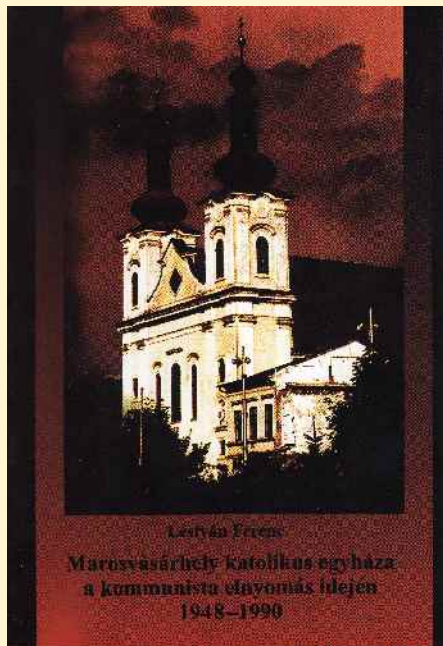
1994 – a Magyar Köztársaság Érdemrendjének Kiskeresztje

1999 – Marosvásárhely díszpolgára

2002 – Fraknoi Vilmos-díj

2006 – Julianus-díj

2006 óta Székelyudvarhelyen él.

kátorok, kompromittáló levelek útján próbálták megfélemlíteni a papságot, bekényszeríteni az úgynevezett papi békemozgalomba, amelynek címén el akarták fogadtatni az egyházellenes határozatokat. Az érvényes joghatóságot azonban továbbra is a delegált ordináriusok birtokolták egészen 1955-ig, amikor a törvényes megyéspüspök újra átvehette az egyházmegye vezetését.

Papi működése egyik legfontosabb állomása Marosvásárhely. Itt közel 4 évtizedig tevékenykedett, megszervezte a vallásoktatást, elkezdte a cigánypasztorációt és 6 kápolnát építtetett...

1955-ben – egy év börtön után – kerültem Marosvásárhelyre. Kezdetben sok mindenben akadályoztak, például nem lehetett templomot építeni. Ellenben enyhült a helyzet azzal, hogy a város bővült, új városrészek épültek távol a plébániától. Akkor én ott próbáltam kápolnákat nyitni. Lakásokat vásároltam az egyház alkalmazottainak, majd kérést adtam be, hogy engedjék benne a szentmisék végzését is. Végül is sikerült 6 kápolnát létesíteni. Jóval később már megadták az engedélyt, hogy ezek a helyek plébániává szerveződjenek. Sőt 1992 után, utódom idején három esetben a kápolnák helyébe templomokat emeltek.

Marosvásárhelyen 1992-ig voltam főesperes, ekkor nyugállományba vonultam, majd Bálint Lajos püspök úr ki-nevezett helynöknek Gyulafehérvárra.

A rendszerváltás után lehetősége nyílt több évtizedes kutatói munkássága eredményeinek közzétételére. Gyulafehérvári tartózkodása alatt sorra jelentette meg egyháztörténeti, teológiai tárgyú tanulmányait. Az egyik legfontosabb munkája az erdélyi műemléktemplomokat dokumentáló kiadvány, amelyben 1200 települést mutat be egyházkerületek szerint. Hogyan állt össze ez a hatalmas mű?

Ahogy Fehérvárra kerültem, rögtön hozzáfogtam egy sor munkához. 5 éven keresztül voltam helynök. Ez idő alatt dolgoztam a levéltárban is. Először a gyulafehérvári római katolikus megyéspüspökség történetét foglaltam össze (*A Gyulafehérvári Római Katolikus Megyéspüspökség*. In: Erdélyi egyházak évszázadai. Bukarest, 1992), majd ezt követte a *Megszentelt kövek* című kétkötetes munka, amely közel negyven esztendei gyűjtés eredményét sűríti. Minden erdélyi templomnak megírtam a rövid történetét a talált dokumentumok alapján, és sikerült is lefotózni az évek során mindeniket. Aztán Bágyuj Lajos építész barátom biztatására – aki akkor a gyulafehérvári székesegyháznál dolgozott – kezdtem gondolkodni a kiadásán. A kétkötetes mű 1996-ban jelent meg, de gyorsan elfogyott, ezért 2000-ben újra kiadtuk. A kiadványban szereplő képekből kiállítás volt Gödöllőn, Budapesten, Szegeden, Csíksomlyón, Csíkszeredában, Kézdivásárhelyen és Székelykeresztúron. A képanyagot a Gyulafehérvári Érseki Levéltárnak adományoztam.

Levéltári kutatásra alapozva írtam meg később *A két világháború közötti hitvallásos iskolák történetét*, egy másik kötetben pedig (*Erdélyi Szibéria*) az egyház küzdelmét a kommunista uralom alatt. A múlt év végén jelent meg *Marosvásárhelyi katolikus egyháza a kommunista elnyomás idején, 1948–1990* címmel a legújabb könyvem, amelyben a Vásárhelyen töltött időszak eseményeit mutattam be. A többi – főként erkölcssteológiai – írásom (*Boldog házasság felé*. Gyulafehérvár, 2002; *Boldog házasság: esküvőtől holtomiglan*. Gyulafehérvár, 2003) anyaga már vásárhelyi működésem alatt összeállt, főként a fiatalokéknak, vagy a házasságra készülőknek tartott előadások jegyzeteiből.

Saját élete és egyháztörténeti kutatásai révén számos tanulságra, tapasztalatra tett szert, de ezen túlmenően, milyen előérzettel tekint a jövőre?

Azt tudom erre mondani: a nehézségek ellenére Isten ajándéka volt, hogy mindezt meg tudtam élni, és el tudtam viselni a megpróbáltatásokat. Az egyház életében mindenképpen nagy érvágás volt a kommunista időszak, mégis sikerült megmaradni, eredményeket elérni. Ami pedig a jövőt illeti, az igazság az, hogy mi a '89-es rendszerváltás után többet reméltünk. Most ránk is nagy hatással van az Európai Unió, és úgy érzem, ezen belül az európai közömböség is. Ezen kellene valahogy pozitív irányban változtatni...

Zeta király arany hamvvedrének nyomában

Udvarhelyszék északkeleti részében, a Nagy-Küküllő völgyében fekvő Zetelaka községtől 5 km-re, Zetaváralja mögött, a Déság hegyének vagy Vár dombjának is nevezett magas hegyen állt egykoron Zete vagy Zéta vára. A vár romantikus történetíróink tollának köszönhetően elhíresült, hiszen építésének idejét a hun-magyar mondakörrel hozták kapcsolatba, s a pogány magyarok egyik végvárának tekintették.

Zetelaka község – melynek határán a vár áll – „nevezetét” Benkő József egészen a szkitákig vezette vissza. Mint írja: „Zéta vagy Zota (régii helyesírással Sita, Senta) a legrégebbi férfinév a schytháknál, sőt a hunoknál és a székeleknyél is, mivel Abaris, a schyta bölcselő a hun-avar nemzetségből, Senta atyától származott” (Benkő József: *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. II. Buk.–Kv., 1999. 59.).

A közelmúltban még úgy véltük/vélték, hogy a „Zete-vára” alak Orbán Balázs munkájában jelentkezik első ízben, illetve széles körben ismert művének köszönhetően ragadt rá a várra véglegesen ez az elnevezés (Ferenczi Géza: *Zete-váráról*. In: *Lapok Erdély múltjából*. Székelyudvarhely, 2002. 78-79.). Nos, ez így nem igaz, e névalak jóval korábbi irományokban is előfordul már.

A historizáló homoródszentpéteri Cseke József, egykori főkörmányszéki kancellista, akit a *Csiki Székely Krónika* egyik lehetséges „szerzőjeként” tart számon a vonatkozó szakirodalom, *Az Erdélyben levő rejtett kincsekről* címet viselő, 1785-ben írt művében már ott szerepel *Zethavára*, a

Bondavára, Budvára társaságában.

Cseke egy másik kézirat munkájában (amelyet Orbán Balázs fellelhetőként említ a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtárban) azt írja, hogy a Zetha vagy Zitha nép azonos a régi íróknál előforduló agathirsokkal (helyesen: agathürszok, Herodotosz által említett ókori nép, amelyet a kutatók többsége Erdély szkita kori lakosságával azonosít). Szerinte e – mindig Székelyföldön lakott – „nemzetnek” nevet adó királya Zeta volt; neki volt lakhelye Zeta vára. A várban fényes királyi palotája volt, s halálakor oda is temettetett el. Hamvait egy márványoszlopra illesztett, arany hamvvederbe helyezték el. Szerinte ugyancsak e várban temettetett el Attila fia, a Hadas Irnák is. A vár föld alatti részében vannak elrejtve a Zitha vagy Sitha nemzet történeti kőtáblái stb.

Cseke 1833-ban írt háromkötetes munkájában, amelynek címe *Scithia vagy Seth Hellye*, egy újabb ábrándos „nevezet”-magyarázattal állt elő. Ezúttal egészen Ádám és Éva, Káin és Ábel után született harmadik fiág jutott el, „hajmeresztő etimológiával” azt bizonygatva, hogy Zete vára = Seth

vára... (*Csiki Székely Krónika*. Szerk. György Attila. Csíkszereda, 2000. 117.)

A *Csiki Székely Krónika* szerint Uopour Sándor főrabonban testvére volt Zete. „Ennek lakhelye volt – írja Aranka György 1797-ben, a magyarázó 43. sz. jegyzetében –, amint ma nevezetük: Zete vára, mely a Küküllő martyára napnyugotra néző orrán állott egy magas bércznek; éppen ott, ahol napnyugatról a Küküllő s napkeletről a Déság vize sebesen egybeszakadnak. – A két víz megásván a hegynek, melynek orrán a vár állott, gyökerét, a hegy orra ugyan leszakadott, de a granit kőszikla, melylyen hajdan a vár állott, most is messzére látszik, és ha éjjel rajta tüzet csinálnak, Budvárába jól meg lehet látni, és viszont. A megmaradott orra a hegynek ma is Zete várának és Déság várának is hivattatik, a reája nyúló hosszú hegyről, mely Déság hátának nevezetük.”

(*Csiki Székely Krónika*. Csíkszereda, 2000. 30.)

A fentiek hatására a XIX. század folyamán egy-egy író tollán újabb – a várhoz kapcsolt – regék születtek, amelyekből manapság nehéz kihámozni, hogy mennyi bennük a „nemzeti romantika”, illetve a helyi mendemonda (*Száva F., Hétilap*, 1853. 64. sz., Kövály László: *Zetevára*. In: *Száz történelmi rege*. Kv., 1857. Egy Zeta várához csatolt népmondát Szász Gerő *Költemények* című munkájában is fellelhetünk.). Orbán Balásznak az alábbi változatot mesélte el „a vár-fok sziklájára ült” vezetője: „Zeta büszke úr volt, a pogány hitben megátalkodott, az ősök vallásához rendületlenül ragaszkodó hatalmas vezér, parancsnoka azon harcznokoknak, kik az itt alattunk elterülő Cselő völgyében feküdt fényes városban laktak. A büszke, rettegett vezér e magas hegyromra épített magának bevehetetlen várat, ott ült aranytól ragyogó palotájában, tündér szépségű két leánya arany hímet vart (arannyal hímet), mikor keresztény hitet felvett fia fehér tántos lovon jelent meg atyja előtt, s inté, hogy térjen át a keresztény hitre, mert ha nem, Isten büntetése fogja érni.

»Hadur az én védistenem s új jövevény istened haragját kinevetem« – monda Zeta, de a káromló szóra a föld megrendült, a vár Zetával és leányaival együtt elsüllyedt, míg istenben hívő fia minden bántódás nélkül ugratott le a várfokról, s ott egy alatt lévő sziklában még most is mutatják a ló patkóinak bemélyült nyomait.

Deság dombja Zetelaka felől

Régészeti leletek Zete várából

Székely Zoltán: *Zetevára.*

Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum
1946. évi ásatásáról.

Sepsiszentgyörgy, 1949.

Zetának a várral együtt elsüllyedt roppant kincsei voltak, s most minden 7-ik évben Szt.-György napkor megnyílnak a hegynek vasajtai. [...]

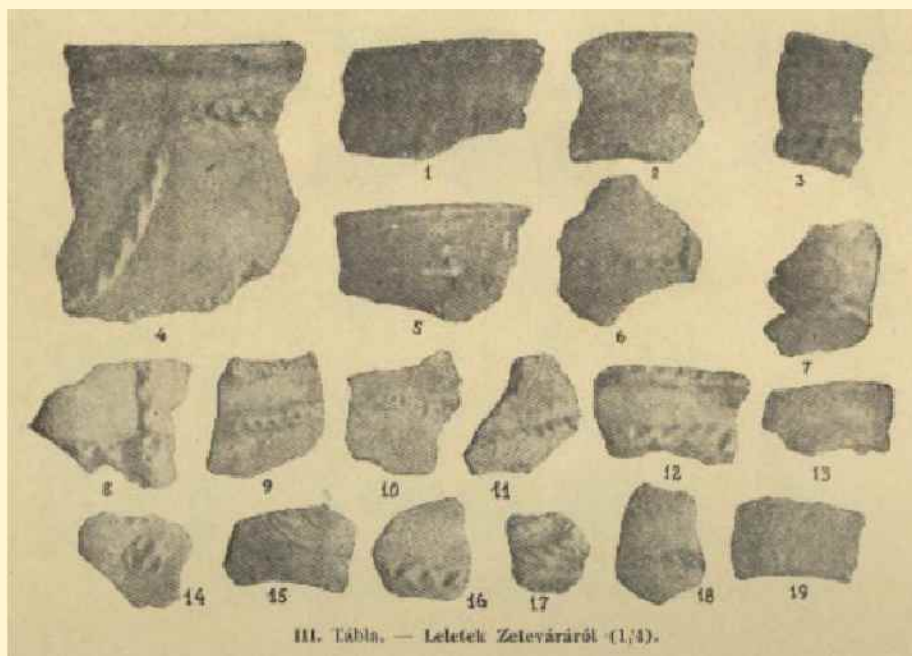
A vár romjait személyesen először Orbán Balázs vizsgálta meg a XIX. század derekán. Megfigyeléseit a következőkben foglalta össze: „E várnak jelenleg csekély maradványa van, falakat semmi, csak is az összeomlott falak behantolt gátonya észlelhető, mely körtve alakban vette körül a hegynek ily alakú fennlapját, kerekded vastagabb fele északnak, hegyes vége délnak van fordítva. Északi oldala lévén azon pont, mely a Dezsákhegyét a többi hegyekkel összekötő hegynyakon leginkább megközelíthető volt; ezen oldal megerősítésére is volt a legfőbb figyelem fordítva, azért itt hármas fal övezte azoknak megfelelő sánczokkal, midőn a függőleges hegyromra fektetett s ekként természetileg is elég erős többi oldalak, csak is egy fallal voltak erősítve.

Az e falak által körített beltér csak is 220 lépés kerületű, s ekként Zetavára csekély terjedelmű sásfészek volt, mely csak erős fekvése által bírt jelentőséggel. Egy bemélyülést a falak vonalán kívül a vár kútjának tartanak, a közelében lévő terecskét vár kertjének nevezik...”

Orbán Balázst követően Téglás Gábor, majd Jakab Elek foglalkozott Zete várával. Az újabb kor román kutatói közül J. Marțian és C. Daicoviciu. Az utóbbi személyesen is átkutatta a vár romjait, s „vizsgálódásai alapján Zetevárát a székelyföldi dák várak csoportjába sorolta.”

1944-ben a vár területén a magyar honvédség erősítési munkálatokat végzett. Siklót, valamint katonai raktárakat építettek a tetőn. Az építkezések alkalmával a vár belterületén „a kultúrréteget megbolygatták, a földet kitermelték, csak a hegycsúcs szélén körbefutó, valamint az északi oldalon húzódó hármas sáncvonulat maradt aránylag bolygatlanul.”

Zetevára régészeti feltárását a Székely Nemzeti Múzeum vezetősége 1946-ban vette tervebe. Az ásatás Udvarhely vármegye akkori vezetője, Szilágyi Ignác hathatós támogatásával meg is valósult. A munkálatokban Horváth

III. Tábla. — Leletek Zeteváráról (1/4).

József (székelyudvarhelyi Református Kollégium) és Molnár István (székelykeresztúri Unitárius Gimnázium) tanárok vezetésével mindkét intézet tanulói részt vettek önkéntes munkásokként. A zetevári ásatásról Székely Zoltán 1949-ben közölte jelentését (*Zetevára. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1946. évi ásatásáról.* Sepsiszentgyörgy, 1949). Ebből megtudhatjuk, hogy a vár alaprajza tojásdad alakú, a megmunkálatlan kövekből sárral összerakott falának vastagsága pedig 1,8 m volt. Az ásatás folyamán előkerült kerámialeleteket három csoportba lehet sorolni: 1. finom iszapolású, téglaszínű, korongon készült, jó kiegészítésű, vörös festéssel ellátott edényperemek; 2. finom iszapolású, sötétszürke, korongon készült edénytöredékek; 3. durva iszapolású, kézzel készített, ujjbenyomással, illetve ujjbenyomásos szalagdísszel díszített edénytöredékek. Az edények kisebb része kelta importáru, nagyobb része helyi készítésű, amelyeknek analógiáit megtaláljuk más késő vaskori telepeken is (pl. Csíkzsögöd). Az ásatás során több hamvasztásos urnatemetkezés is előkerült. Az urnák nagy részének – a megégett csontokon és hamun kívül – egyedüli melléklete egy-egy kettős kúp vagy gomb alakú agyag orsókarika vagy orsógyűrű (pereszlen) volt. A temetkezés ujjbenyomással díszített egyik urnájának melléklete volt az ásatás egyetlen fémtárgya: egy 6 cm nagyságú és 1 mm vastagságú, hajlított fejes bronztű. Zeta király márványoszlopra illesztett arany hamvvedere nem került elő. A

hamvasztásos temetkezések urnái durva iszapolású, kézzel készített edények voltak (egyébként is az erdélyi szkíta sírok mindcsontvázasak).

Székely Zoltán és Ferenczi Géza szerint a régészeti kutatások során felszínre került leletek alapján Zetevára a Kr. e. I. és a Kr. u. I. századok között emelt dák fellelő volt. Dácia római uralom alá való jutásakor a birodalom határain kívül maradt, így egyelőre megmenekült a pusztulástól. Ferenczi Géza szerint használati ideje azonban „nem sokkal élte túl Dácia meghódításának az idejét: a Kr. u. 145-ben lezajlott és a római Dáciát kelet felől éppen vidékünkön keresztülhaladó szabad dák támadások visszaverése után a rómaiak elpusztították, bár továbbra is a birodalom határain kívülre esett.” A rómaiak Dácia provincia határvédelme (limes), illetve a Nagy-Küküllő völgyének lezárására Székelyudvarhelyen, a mai Csonkavár helyén építettek egy álló tábor.

Az enyészetnek indult várról a XII-XIII. század fordulóján ide telepedett, Zetelakát is megalapító székely ősök kései utódai nem sokat tudtak. Mindaddig, míg a XIX. században itt-ott megjelent „helyi mondákat” nem olvasták róla.

Mihály János

Székelyudvarhely eklektikus és szecessziós építésze

A korszakhatár kérdései

A történetírás az 1867–1918 közötti időszakot a dualizmus korának nevezi. Az ekkor lezajlott magyarországi kapitalizáció gazdasági, társadalmi átalakulásai a művészettörténetben is önálló korszakot eredményeztek. Az előző évtizedekhez képest többnyire falusias külsőt mutató székelyföldi városok életében beindult egy új típusú fejlődés, a közigazgatás modernizálása, a vasúthálózat kiépülése stb. révén. Ez a dinamikus fejlődés az első világháború előtti három évtizedben csúcsosodott ki: új utcák nyíltak, fokozatosan felépültek az új középületek, a városközpontok egyre urbánusabb jellegűek, olyannyira, hogy az ekkor emelt épületek máig meghatározzák a városképet.

Építészeti feladatok és épülettípusok

Az a nagyszabású társadalmi és gazdasági átalakulás, amely a XIX. század második felét és a XX. század első évtizedeit jellemezte, az építőművészet terén jól nyomom követhető. Új feladatok adódtak, változott az értékorientáció és új ízlésnormák alakultak ki. A közlekedés, a közigazgatás, az egészségügyi ellátás, az oktatás sok esetben új intézményeket követelt. Tehát az építészet elsőrendű feladatává vált a politikai élet, közigazgatás színtereinek megteremtése. Megyeházák, városházák, pénzintézetek, törvényszékek, iskolák épültek a székelyföldi városokban is.

Építészeti stílusok, műemlékek

Míg a XIX. század első felében még a ba-

rokkos, vagy klasszicizáló középületek uralták a székelyföldi városok képét, addig a század második felében készült épületek – a kor divatját követve – az eklektika jegyében születtek. A XX. század elején már a szecesszió stílusjegyei domináltak az új épületeken. A megyeszékhellyé vált Csíkszeredában 1887-ben avatták fel a Vigadót, rá egy évre felépítették a Megyeházát (1913-ban átalakították, ma a Polgármesteri Hivatal működik benne), az Igazságügyi Palota pedig 1904-ben készül el eklektikus stílusban. Sepsiszentgyörgyön a városi bérpalotát 1896–1897 között emelték szintén eklektikus szellemben.

A kor városépítészeti kérdései Székelyudvarhelyen is megfogalmazódtak, amelynek nyomán néhány pompás (*eklektikus*) emlék született:

A Városháza:

A főter északkeleti részén épült 1895–1896 között az egykori Vármegyeháza (ma Városháza) épülete, amelyre elsősorban a kompozíciós egység jellemző. A választékos épületelemek pontos arányszerkezetű elosztást biztosítanak a központi és sarokrízálított, háromszintes épületnek. A rizalitok alsó szintjét a félköríves bejárati és ablaknyílások közötti rusztikus kialakítás jellemzi, feljebb a homlokzatot, a két szintet átfogó volutás, füzérdíszes pilaszterek tagolják vertikálisan. Rendkívül gazdag kiképzésűek az ablaknyílások, amelyeket a közép-

rizalit első emeletén az ablakkönyöklők alatt kecses gyámkövekre nehezedő baluszteres erkélyek díszítenek, fölül pedig tört ívű oromzattal zárulnak. A középrizalit eleganciáját a koronázópárkány fölötti baluszteres attika emeli ki, közepén az óraszerkezetnek helyet adó tört köríves oromzattal. A balusztert a sarkakon, a magas posztamensen álló, obeliszket imitáló díszek súlyos kompozíciói zárják le. A főterre néző főhomlokzat mögé egy zárt belső udvar szerveződik, amelynek záró része összefogott külső képet mutat. Tíz tengelyes, emeletes oldalszárnyak vezetnek a zárórészhez, amelynek formálási módjában a főhomlokzaton látott tagozatok és épületelemek köszönnek vissza.

A katolikus főgimnázium (ma a Tamási Áron Gimnázium bentlakása):

A Felső Piac tér délkeleti részén 1890–1891 között épült meg a környékbeli katolikus falvak adakozásából a katolikus főgimnázium eklektikus épülete Lengyel Gergely és fia, János, valamint Gyertyánffy Gábor kivitelezésében. Az épület megjelenésében a klasszicizmus hatása érvényesül, az építési síkból kiugrik a hatalmas edikulával koronázott középrész, amelynek alsó szintjét – az ókori építészetre jellemző – toszkán oszlopokra támaszkodó előcsarnok uralja, majd a második szint kannelúrás korinthoszi pillérekkel három tengelyre tagolt testét figyelhetjük meg. Középen háromszögű oromzat, míg a szemközti tengelyek ikerablakait egységesen egy-egy szegmensíves lezárás koronázza. Utóbbi megoldás a reneszánsz korában volt jellemző. A rizalit melletti épületrészek öttengelyesek, a sarokarmírozással díszített homlokzat félköríves ablakokkal nyitott alsó szintjét a felsőtől az emeleti ablakok könyöklőinek magasságában húzódnó erőteljes, levéldíszes övpárkány választja el. A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy az egykori katolikus főgimnázium jó példa arra, hogy egy újkori épületen hogyan jelennek meg a különféle építészeti stíluselemek.

Az egykori Mária Valéria óvoda épülete:

A katolikus főgimnázium szomszédságában áll az ugyancsak középrizalitos, de az előbbihez hasonló és azonos minőségű (egykori) Mária Valéria óvoda épülete. A kétszintes épület díszítésének motívumkészlete eltérő tervezésű, lehangsúlyosabb kiképzést a rizalit második emelete kapta, amelynek korinthoszi fejezetű pillérei között az ablaknyílásokat háromszögű és szegmensíves timpanonnal zár-

*A Városháza főhomlokzata
A szerző felvétele*

ták le. A rizalit tetőzete a mellékszárnyak fölé emelkedik, a korinthoszi pillérfőkre elegáns párkány fekszik, amelyen végül kettős konzolok tartják az edikulával díszített koronázópárkányt.

A XIX-XX. század fordulójától kezdve az építészetet vidékünkön is egyre inkább a sokszínűség jellemzi. A régmúlt stílusokból válogató eklektikus építészetet felváltotta egy új, egyéni jellegű irányzat, a *szecesszió*, amely a történeti múlttól elszakadva, a modern élet lendületét híven kifejező formákra, valamint a gazdag ornamentikára helyezte inkább a hangsúlyt. A szecesszió fogalmának és a mozgalom mibenlétének, jelentőségének értelmezése korántsem egységes, de annak eszméi és formai problémái csaknem azonos időben számos országban kialakultak. A szecesszió városaként, sőt az irodalmi élet egyik „csomópontjaként” emlegetett Nagyvárad, valamint Kolozsvár nagyszabású építkezéseivel azonos időben a Székelyföldön is sorra jelentek meg az új építészeti formakincset magukon viselő épületek. A legrangosabb megrendelésekkel kétségtelenül a Bernády-érában prosperáló Marosvásárhely büszkélkedhet, de a XX. század első évtizedeiben Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda és nem utolsósorban Székelyudvarhely is „kitett magáért”.

A Tamási Áron Gimnázium:

1910-ben készült el Pápai Sándor építésznek az Erdélyi Római Katolikus Státushoz benyújtott nyertes tervpályázata alapján, valamint Király József és Spáda János építési vállalkozók kivitelezésében az udvarhelyi Római Katolikus Gimnázium új – az 1593-as alapítás után immáron harmadik – épülete, amely a szecessziós építészet egyik legmarkánsabb példája vidékünkön. Pápai a Katolikus Státus egyik legfoglalkoztatottabb építész volt. Nevéhez még két iskolaépítési megrendelés fűződik. Ő készítette 1906-ban a kézdívásárhelyi, majd az 1911–1913 között felépült csíkszeredai Római Katolikus Gimnázium tervét.

A Szent Miklós-hegyen álló monumentális épületegyüttes Udvarhely egyik szimbóluma, sziluettje a város fölé emelkedik. A négyszintes főépületet balról az igazgatói lakás, jobbról pedig a tornaterem emeletes, sarokrizalitos teste fogja közre. A főépület közepén és sarkain szintén enyhén kiugró rizalitek figyelhetők meg. A homlokzat tagolásában elsősorban a vertikális érvényesül, amelyet az emelet egyenes záródású, szegmensíves, majd végül a lekerekített sarkú, egyenes záródású ablakai hangsúlyoznak. Az épü-

letet az udvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola műhelyében készült, rendkívül minőségi, színes majolika ornamentekkel díszítették. A külső lépcsővel ellátott főbejárat pártázatán sárga-zöld kombinációjú rozetták vannak, míg az első emeleti ablakok könyöklői alatt kék, lilium formájú díszeket helyeztek el. A rizalitokat gazdag kiképzésű párták koronázzák, amelyeken ismét feltűnnek a majolikadíszek különböző formái. A legrangosabb kiképzést a középrizalit, alapformájában háromszögű, de konkáv ívekből metszett, jó arányú laternák által közrezárt elegáns oromfala kapta, amelynek középső, félköríves ablakára két klasszikus öltözetű, kezükben babékoszorút tartó női alakot helyeztek el. A párta alatt sűrű, sárgászöld sordísz fut végig, ez a majolikadísz feltűnik a főépület sarokrizalitjain is.

A Gimnázium épületdíszjeinek vizsgálatakor szembeötlő a szecesszióra jellemző lendületes, szabadon áramló formák alkalmazása. Sok esetben azonban a népművészet hatásának lehetünk tanúi: a főépület első emeleti ablakpárkányait honfoglalás kori övveretre emlékeztető, stilizált motívumokkal ékesítették, a második emelet ablaksora alatt pedig varrottasokból ismert virágszirmos, levélfonatos majolikadíszeket figyelhetünk meg.

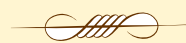
A Benedek Elek Tanítóképző:

Különös architektonikai és dekoratív megoldással építették meg 1910–1912 között a Felső Piactéren az új református kollégiumot (ma Benedek Elek Tanítóképző), amely a szecesszió másik rangos emléke Udvarhelyen. A négyszintes épületegyüttes egyedi tagolású, az oromzatos főépület a nyugati és déli épületszárnyak találkozásánál enyhén kiemelkedik. A pazar kivitelezésű homlokzatalakítás első ránézésre síkszerű, a főbejáratot és a földszinti félköríves ablaknyílásokat azonban meglepő módon egyenlőtlen osztású soros kváderburkolattal töltötték ki. Ez a rusztikus plaszticitás feloldódik a földszinti alaprajzhoz képest terjedelmesebb első emelet egyenes záródású nyílásain, amelynek közeit – fehér kváderköveket imitáló alapon álló – sokszögű kartusba foglalt, stilizált növény- és állatmotívumokkal töltötték ki. Ez a fajta díszítés a nyugati oldalszárny azonos szintjén is feltűnik, igaz, ellentétes sorrendben. Az épület díszítésében az oromzat kiképzése kapta a legnagyobb hangsúlyt, ahol nem spóroltak a fantáziadús díszítőelemek előhozatalával. Az alsó részen a székelykapuk galambbúgójain látott gerleparók tűnnek fel, majd egy alapformájában téglalap alakú íves kartus körül a legkülönbözőbb, stilizált, a népművészetből is-

mert motívumok jelennek meg. Ennek a dinamikus áramlású díszítésnek csupán az óraszerkezetet övező kör alakú kartus ad némi szabályosságot. Említésre méltó a tantermeknek helyet adó déli épületrész díszítése is. Itt a középső tengely leszelt élű ablaknyílásai között – a főhomlokzaton látott – kváderkitöltés jelenik meg egészen a koronázópárkányig, az ablakok közötti mezőkben, az állatalakok mellett egy kordé, egy mozdony és egy vitorlás hajó formáját vehetjük észre, arányos kivitelezésben.

A fentiek alapján összegzésként elmondható, hogy a székelyföldi városok – és köztük Székelyudvarhely – a dualizmus korában sikeresen „levetkőzték” korábbi „mezővárosi jellegüket”, és addig nem tapasztalt módon, látványos fejlődést felmutatva igyekeztek felzárkózni a nagyvárosok színvonalához. Az építkezéseken először a historizáló (eklektikus) hagyomány uralkodott, majd ez fokozatosan alárendelődött az új szellemiségnek. Ez a látványos fejlődés az első világháború, majd a hatalomváltás miatt megtörik. Az azonban kétségtelen, hogy a tárgyalt korokban készült épületek – funkciójuknál fogva is – nemcsak, hogy a legfontosabbak, hanem máig meghatározzák a városképet. Így talán érdekes megismerni a város múltját, és más szemmel látni a már megszokott utcákat, épületeket...

Kovács Árpád

Aradi Nóra (főszerk.): *A magyarországi művészet története*. I. köt. *Magyar művészet 1890-1919*. Budapest, 1981.

Hermann Gusztáv – Hermann Gusztáv Mihály: *Székelyudvarhely. Kis kalauz idegeneknek és helybenlakóknak*. Csíkszereda, 2007.

Kelemen Albert: *A Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola fennmaradt művészeti emlékeiről*. In: Aureopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok II. Székelyudvarhely, 2002.

Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750-1914*. Csíkszereda, 2003.

Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Békéscsaba, 2007.

Uő: *Székelyudvarhely. Város történet képekben*. Kolozsvár, 1995.

A székelykeresztúri lengyár

Az első lengyár a Nyitra megyei Nemesócsán létesült 1899-ben. Ezt követte 1901-ben további három: Csurgón, Eszéken és Székelykeresztúron. A lengyárak alakításának előzményét – többek közt – Füredi Lajos gazdasági-akadémiai tanár tanulmányútja képezte, aki Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felkérésére Belgiumban tanulmányozta a len termelésének és feldolgozásának folyamatát. A tanulmány eredményeként Darányi Fiedler János csehországi (Weckelsdorf) lengyárost bízta meg, hogy Magyarországon területén több lengyárat alapítson. Így épülhetett lengyár Keresztúron is, hiszen a vidék természeti adottságai megfeleltek a len termesztésének.

Az alakulást követő első években a gyár, mivel minden műveletet kézzel végeztek, nagyszámú munkást foglalkoztatott. Augusztustól novemberig tartott a nyersanyag áztatása. Ez földtóban vagy harmaton történt; a művelettel mintegy 200–250 munkás foglalkozott. A harmatáztatás 3-4 hétig is eltartott. Az őszi betakarításokat követően a gyártulajdonos a termelőktől bérelte a területet, ahova a munkások és azok gyermekei, főként a Lengyár utcai lakosok, hangos énekszóval vonultak ki: *Ki lenszálat akar kapni, harmaton kell azt áztatni.*

Kezetben szinte természetes volt, hogy a lenáztatás reggeltől estig tartott, mivel a terítésre bérelt terület messze volt a gyártól, mi több, a várostól is. Így a munkásoknak a mezőn kellett étkezniük, hazamenni nem lehetett a távolság miatt. Hogy néha hó alól kellett a lent kiszedni, az a munka természetes velejárója volt.

A földtóban való áztatást az erre a célra ásott gödrökben végezték, amelyek-

ben hetekig tartották a kiázásra szánt lenszalmát. Ez a módszer bizonyos szempontból egészségtelen volt, hisz az ázatóban a vizet nem lehetett cserélni, így – egy idő elteltével – az kellemetlen büzt árasztott, amit a szél szétterített a városon.

A következő lépés férfimunkának számított. A tóban a lenszalmát kékbe kötve sorba helyezték. Hosszantartó taposás, kövekkel való nyomtatás következett. Aztán a kiázott lent kiszedték. Pallót építettek a földtón keresztül, ezeken állva, vasvillával hányták ki a gödrökből a lent. Természetesen ez nem mindig ment egyszerűen. Gyakran kellett a munkásoknak a tóban állni, olykor csizma nélkül is, ha fölülről nem lehetett villával a munkát tökéletesen elvégezni.

A novembertől augusztusig tartó tilolási és fészülési műveleteknél a gyár átlagosan 100 munkást foglalkoztatott. Eleinte a gyárnak mintegy 30 darab – eléggé primitív – kézitilolója volt. Az ezekkel való munka kemény fizikai erőt igényelt. A tilolás a lenszalma összetörését jelentette úgy, hogy a rostok megmaradtak benne, míg az ügynevezett fás rész, népiesebben a pozdorja kihullt. A tilolási művelettel nagy por keletkezett, de az üzemben nem voltak ventilátorok ennek eltávolítására. Mindez ártó következményekkel járhatott: tönkretehette a munkások szemét, de leginkább a tüdőnek ártott.

A nehéz munkakörülmények ellenére a munkások alacsony bérért dolgoztak, átlagosan 8 pengőért havonta. Ez a fizetés olyan kevés volt, hogy szinte szegényszámba ment, ha valaki lengyári munkás volt. A nehéz munkakörülmények elégedetlenségekhez vezettek, 1905-ben sztrájkba léptek az üzem dolgozói. A 70-

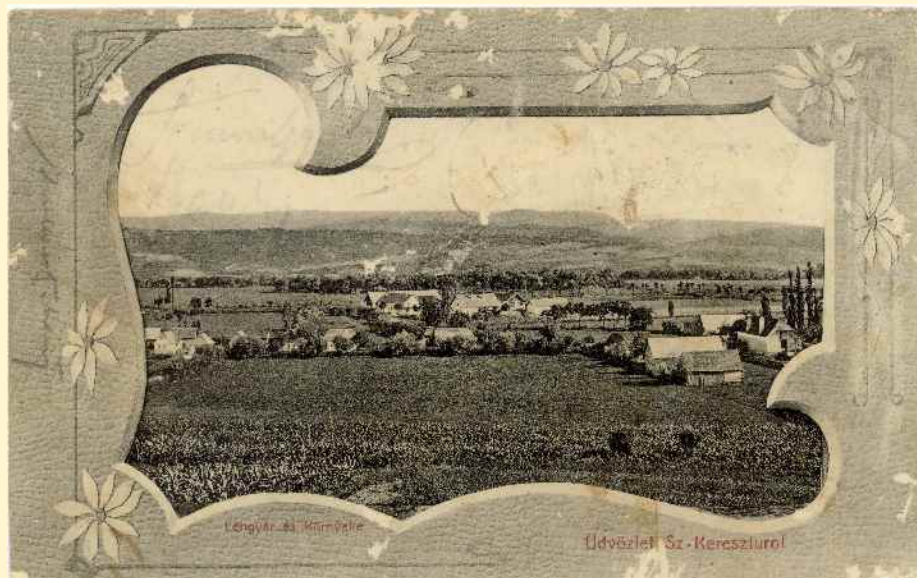
es évek elején a Gábor János helyi lakos által mondottak alapján Dimény Ibolya líceumi tanuló a következőképpen jegyezte le az eseményeket: „A sztrájk november 11-én robbant ki, és a vitollások kezdeményezték. Hegyi János, Szatmári János, Csuma Gergő és fia azzal kezdték a napot, hogy a gépről az áttételi szíjat levették, az üzemi termelést leállították, aztán elhagyták a munkahelyüket. Kivonultak az igazgatóság épülete elé, s ott a téren leültek. Béremelést követeltek és csöndben várták az igazgatóság válaszát. Közben hallották, hogy odabent szakadatlan cseng a telefon. Kiderült, hogy Komárommal beszéltek a főnökök; üzleti tárgyalásokat bonyolítottak le, mintha mi sem történt volna kint. Lehet, hogy éppen az általuk termelt félkész áruk értékesítése érdekében tárgyaltak, amelyet akkoriban a komáromi üzem dolgozott fel. Az iroda elől egy munkás sem mozdult el egész nap. Már jól beesteledett, amikor az igazgató közölte, hogy egyelőre csak 1-2 fillérrel emelhetik a béreket, aztán a továbbiakban meglátják. Szóval ennyi volt a sztrájk eredménye.”

Tehát nem került sor lényeges javulásra a lengyárban dolgozók anyagi helyzetét illetően. Akkoriban sok volt a munkanélküli, bárkit letartóztathattak volna a megmozdulás miatt. Érdekes módon nem ez történt. A megállapodott feltételek mellett a munkások már másnap munkába álltak. Azonban hamarosan javulás mutatkozott az üzem technológiai ellátottságának tekintetében. Nagyobb gondot fordított a vezetőség az egészségesebb munkafeltételek megteremtésére is. Már 1912-ben bevezették az első gépi vitollákat, szám szerint 20 darabot, amelynek meghajtása gőzgéppel történt. Ugyancsak 1912-ben szerelték fel az első, falba épített ventilátort is, ami ugyan nem oldotta meg a leg-tökéletesebben a porelszívást, ám szemmel láthatóan sokat javított a helyzeten.

Más, egészen újkeletű problémát a száraz, vagy a félszáraz, roppant gyúlékony pozdorja jelentett. Ez amint felgyűlt annyira, hogy akadályozta a munkát, illetve tűzveszélyt jelentett, gyorsan eltávolították. Vásznonba csavarták és elszállították. A hulladék az óvatos kezelés ellenére is tüzet okozott 1909-ben és 1914-ben. Az első tűzvész után a gyár szinte 2 évig szünetelt, ami a lentermesztés csökkenését vonta maga után.

A gyár amúgy is lassú fejlődésében újabb hanyatlás állt be az első világháború ideje alatt. 1914 és 1916 között a termelés

*A székelykeresztúri lengyár
A felvételek a székelykeresztúri
Molnár István Múzeum
tulajdonát képezik*

Lengyári munkások

szünetelt. 1916-ban újból beindult a termelés, viszont fejlődésre nem került sor a nyersanyag hiánya miatt. 1918-ban az üzem ismét leállt. Erdélynek Romániával való egyesülése sem hozott változást a gyár állapotában. 1920-ban ismét beindult a termelés. 1924-ben egy olyan ventilátort szereltek fel, amely már a tilolók közül szívta ki a port. Időközben elhunyt Flórián János, a gyártulajdonos. A gyár élére Patzelt Tridolin került mint üzemvezető, aki nagy erőfeszítéseket tett annak fejlesztése érdekében. Ám a pénzügyi válságot semmi furfang nem győzhette le. Az adók annyira túlterhelték a gyár állagát, hogy a hatóság kénytelen volt a gyár ellen 1925-ben árverezést foganatosítani. Ekkor a gyárat Szakáts Miklós vette meg, és bírta 1948-ig, amíg csak állami tulajdonná nem vált.

Az 1929–33-as gazdasági válság hatással volt a keresztúri lengyárra is. A Szovjetunióból érkező olcsó len- és kenderáru elárasztotta az országot és a nemzetközi piacokat. A gyár tönkrement, így 1933-tól kezdve mintegy 5 éven keresztül a termelés szünetelt. Száznál is több család maradt munka nélkül. A bizonytalan helyzetben a munkások napszámosként igyekeztek keresethez jutni.

Közben az új tulajdonos a lengyárat szövetkezeti alapon szervezte meg. 120 üzemszervező tőmörült össze 14.668 pengőnyi összeggel. A szövetkezet a gyárért bért fizetett, a tulajdonos mint üzemvezető igazgató állt az üzem élén. Az igazgatósági tagok között jelen voltak a legnagyobb részvényesek is, mint például Ajvász Béla és Flórián László kereskedők, Girislik Gyula bankigazgató, Patzelt Tridolin üzemvezető, valamint Ugron János földbirtokos. Nem feledhetjük, hogy ekkor a gyárban kimondottan csak kenderrel foglalkoztak.

1948-ban a gyár állami tulajdonba került. Az államosítással elindult egyfajta korszerűsítési folyamat. Javultak a munkakörülmények. 1952-ben 4 darab cementáztatót készítettek el a gyár területén. Ezzel a korábban sokat emlegetett földtő használata megszűnt. 1958-ban újjáépült a kazánház, a munkacsarnok, turbinákat szereltek be, majd megoldották a ventiláció kérdését is. 1961-ben bevezették a melegvízes áztatást, így módon 4-5 nap alatt lejárattak egy áztatási ciklust. Korábban ez heteket is igénybe vehetett. A cementáztató medencéjébe szerelt csővezetékkel gőz tört elő, ami állandó hőmérsékleten tartotta az áztatóvizet.

Az új módszerek, nevezetesen a gépésítés megkönnyítette az emberek mun-

káját. Villanyhajtású gépeket helyeztek használatba: morzsoló-törő és rázógépet, a kovácsműhelybe fűjtató került. Kézimunka maradt a lenszalmának a traktorokra való fel- és lerakása, valamint a kidolgozott lenrostok osztályozása. Az említett évben a napi átlagtermelés: 6.000 kg lenszalma, 250 kg lenszál, 700 kg kóc.

Az óvintézkedések ellenére, a káros anyagokkal való érintkezés fennmaradt, így ezt napi 0,5 l fejenkénti tejadaggal, a kazánházban pedig 1 l ásványvízzel ellensúlyozták. Elsősegély ládákat szereltek fel, bevezették a központi fűtést is.

A fejlődés tagadhatatlan volt, akkor is, ha a rendszer nagyobb és nagyobb számokban követelte a termelés leigazolását. 1969-ben a gyár 13.000.000 lejes beruházást kapott új munkacsarnok létesítésére. Kazánház, raktárak, új áztatómedencék és emelődaruk építésére jött a pénz. De vizsgáljuk meg a megvalósítást, a termelékenységüket jellemző adatokat: 1966-ban egy munkás havi átlagkeresete 936 lej, 1971-ben 1264 lej; 1966-ban 120 munkás 5.916 lej profitot hozott létre, míg 1971-

ben 86 munkás 13.000.000 lej profitot.

Nem voltak gondok a termék minőségével sem. A lengyár több kitüntetést és diplomát kapott akkoriban országszerte, mint sok más helységi gyár. Sokak szerint ez nem a rendszerpolitika munkásosztályt biztató gyakorlata volt, hanem az itt feldolgozott anyag minőségének elismerése.

Azonban semmi sem tart örökké. Az 1989-es rendszerváltást követően olyan gyorsan bukott meg a lengyár, sok más gyárral egyetemben, amelyen gyorsan létrehozták egykor. Emberek, mi több, családok százai váltak munkanélkülivé.

Összeállította *Szente B. Levente*

Források:

Dimény Ibolya (jegyzetek, 1972., III. C. osztály, Székelykeresztúri Líceum)
Konrád József (1921–2005) egykori lengyári munkás elbeszélése

Nete ne!

Eredeti székely góbéságok, anekdoták és kacagtató históriák. Összegyűjtötték a budapesti „Péterffy-asztal” vidám székely tagjai. Budapest, 1911.

A császárvágás

A „császárig” vitte a pörét az oláhfalvi székely atyafi. Ő úgy gondolta, hogy neki „szent” igaza van, de elverték rajta a port, csak úgy füstölt hazajövet. Ahogy megérkezik, a kapuból már előre bekiáltott a feleségének:

– Asszony, hallod-e?! Teréz te! Hozd ki azt a fejszét. Mert ha hiába mentem a „császárig”, hát ne is lássak semmi-féle császárt!

S ezzel úgy tett, amint jónak gondolá, s az udvaron díszelgő terebélyes császárkörtefát úgy kivágta, mint a pinty.

Mikor a kiló bejött

A városban szolgáló székely leányt elküldik egy kiló húsért, de hogy akkor jött be divatba a kiló, hát elfeledte az új szót. Vissza se akart menni, hogy újra kérdezze, hát így adta elő a mézárósnál:

– Már én nem tudom, hogy kilóg-e, belóg-e, de valami lógó húst adjon ezért a pénzért az asszonyomnak.

Az Olt meg a Küküllő folyókról

Régebbi időben nagy dolog volt, ha valaki Csíkból Udvarhely megyébe átment. A „küössőfödön” (külföldön) volt, tehát „járt-köt ember”. Egyszer egy atyafi átmén valami ügyes-bajos dögában, s amikor hazakerül Csíkba, az otthonlevők elkezdik kérdezni:

– Hát méjen világ van no, ott küössőfödön? Mit csinálnak az emberek? S mi egyéb?

– Hát ott es éppen olyan világ van, mint nálunk – mondja a járt-köt atyafi –, de az emberek mind megbolondultak.

– Hát ugyan bizon méétt?

–Hát csak azért, met az Otot Küküllőnek híjják. (Az alsíki góbé ugyanis azt hitte, hogy a világon csak az Olt folyó van egyedül).

Agondos egyházi

Haldoklik az öreg székely, és végrendeletet csinál. Hagyományoz mindenik fiának, hanem a végén eszébe jut, hogy ő hitközségi ember is. Mint jó

egyházi rágondol az egyházi emberekre:

– Azt a tinót, aki a tavaszon a havasba elvesze a szántás előtt hat héttel, hagyom az eklézsianak. Ha pedig megkerül, legyen a Mihály fiamé.

Borzfogás

Pali bácsinak gyönyörű borzbőr tarisznya lóg az oldalán. A városban meg is bámulják, meg is kérdezik, mert két borz bőrből került ki a szép bortarisznya.

– Ugyan Pali bácsi, hogy lehet két borzot fogni?

– Hogy-e? – veti oda Pali bácsi –, hát megfogok hármat, elszalasztok egyet, s megvan!...

Agóbé tanúi

Bejön az irodába egy székely, aki valami verekedésben volt ludas. Nem történt ugyan semmi, mindössze a góbé úgy vágta fejbe Kis Jánost, hogy meghalt, de a törvényszék „akadékoskodott”. Tehát ügyvédre volt szükség.

– Úgy volt – mondja a fiskálisnak a székely –, hogy én Kis Jánost csak meglöktem és ő aztán nekiment a falnak.

Az ügyvéd megcsóválja a fejét:

– Ezt bizonyítani kell. Ki látta, hogy így volt?

–Az egész falu látta.

– De tanúk kellene. Két tanú. Két ember, aki látta. Hát ki látta?

–Az egész falu látta.

– Az nem ér semmit. Két ember kell, aki eljöjjön a törvény elé eskü alatt vallani, hogy Kis János a falnak ment.

– Olyan is van.

– Kicsoda?

– Hát ... Nagy Péter, a sógorom. Meg Hajmás István, a komám.

Az ügyvéd föllélegzik:

– Na végre! Hát ezek látták?

– Látták. Ott álltak mellettem.

– Hogy a falnak ment?

– Hogy a falnak ment.

– És eljönnek eskü alatt bizonyítani?

– El.

– Hát beírhatom a nevüket?

A székely megvakarja a fejét.

– Tessen azzal a beírással vagy holnapig várni. *Előbb beszélek velök.*

Láttál-e már olyan lovat?

A szentábrahámi papot meglátogatja az esperes. Vége a hivatalos dolgoknak, asztalhoz ülnek. Éppen töltött káposztát talál a papné. A tiszteletes asszony régóta haragudott a papra, mert a töltelék borítékát sohasem ette meg. Most aztán az esperes úr előtt felhasználja az alkalmat, mert az esperes úr igen szépen megette a töltelék káposztalevéllal együtt.

– Ugyan miért nem eszi meg a töltelék haját is?

–Láttál-e már olyan lovat édes feleségem, amelyik az abrakos tarisznyát is megette volna?

– Csak nézné meg az esperes urat, s mindjárt látna...

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2008. január–március

Január

2. – 125 éve született **Benczédi Pál** bibliográfus, történész és műfordító Bencében. Székelykeresztúron és Kolozsváron, majd Manchesterben tanult. Középiskolai, majd teológiai tanár, 1948–57 között akadémiai könyvtáros volt. Kiadta Jánosfalvi Sándor István *Székelyhoni utazás a két Homoród mentén* c. munkáját, bevezetővel ellátva (Kolozsvár, 1941). Kolozsváron hunyt el 1966. június 9-én.

2. – 75 éve született Garaboson **Tótharsányi Sándor** tanár, tankönyvszerző. 1971-től nyugdíjazásáig (1995) az udvarhelyi tanítóképzőben dolgozott, öt évig igazgatta az intézményt. Három, a kisebbségi iskolák számára készült román tankönyv szerzője, társszerzője.

3. – 90 éve halt meg Udvarhelyen **Molnár Károly** szaktudományi író. Felsőtorján született 1849. január 12-én, az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult. Budapesten végezte a természetrajz szakot, 1874-től az Állami Főreáliskolában tanított. A közélet, közművelődési élet szervezésében jeleskedett. Udvarhely megye földtani viszonyairól írt tankönyvet, társszerzője az *Udvarhely megyei útikalauznak* (Székelyudvarhely, 1885).

4. – 60 éve született Székelyudvarhelyen **Fülöp Lajos**. 1972-től az udvarhelyi Városi Múzeum muzeológusa, 1977-től a székelykeresztúri múzeum igazgatója. 1979-ben ő hozta létre a rugonfalvi múzeumházat, amelynek gyűjteményét pár évvel ezelőtt ki kellett költöztetni, az épület pedig – visszakérülve eredeti tulajdonosához – eladódott.

5. – 145 éve született Kolozsváron **Embery Árpád** közíró, költő. 1882-től latin és görög nyelvet tanított az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban, 42 éven keresztül. Cikkeket, tanulmányokat közölt az erdélyi lapokban. 1895-től a *Székelyudvarhely* című lap, 1918–20 között a *Székely Közélet* társszerkesztője volt. Székelyudvarhelyen hunyt el 1941. április 21-én.

9. – 30 éve halt meg Bukarestben **Szemlér Ferenc** költő, író, műfordító, kritikus. Székelyudvarhelyen született 1906. április 3-án. Az 1916-os román

betörés miatt családja Székesfehérvárra költözött. Jogot végzett, újságíróskodott is. Később Brassóban és Bukarestben élt. Megközelítőleg ötven kötete jelent meg.

13. – 105 éve halt meg Kolozsváron **Paál Ferenc** tankönyvíró. 1832. október 14-én született a kincses városban. Teológiát tanult és bölcseletet, természettudományokat. 1866–72 között az udvarhelyi Református Kollégium tanára volt.

16. – 70 éve halt meg Székelyudvarhelyen **Vajda Ferenc** református egyházi író, folklorista, történetíró. Farcádon született 1965. márc. 16-án. Udvarhelyen, a református kollégiumban tanult, Nagyenyeden, Berlinben és Bonnban végzett főiskolát. A *Vasárnap* c. lap főmunkatársa volt. 1902-től udvarhelyi református lelkész, cikkeket, tanulmányokat közölt. 1904-ben a Kemény Zsigmond Társaság jutalmazta népköltészeti gyűjtését. Több kötete jelent meg.

18. – 45 éve halt meg **Tomcsa Sándor** író, karikaturista. Székelyudvarhelyen született 1897. augusztus 27-én. A kisváros krónikásaként tartják számon. A *Brassói Lapok* munkatársa volt. Nagy Teréz írt róla monográfiát. A székelyudvarhelyi Művelődési Ház előtt felállított szobrát Székely József készítette.

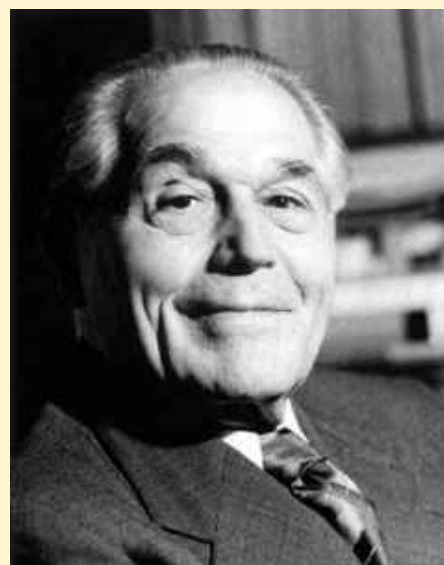
20. – 70 éve született **Vofkori György** tanár, helytörténész. Székelyudvarhely és vidéke helyismeretével kapcsolatos anyagokat gyűjt és dolgoz fel. Székelyudvarhely és Székelykeresztúr, Gyergyószentmiklós és Csíkszereda történetét jelentette meg illusztrációs anyaggal

23. – 135 éve halt meg Marosvásárhelyen **Péterfi Károly** filozófus, esztéta. Sóváradon született 1790. április 17-én. Vásárhelyen református lelkész, majd kollégiumi tanár volt. A magyar nyelvű esztétikai irodalom megteremtője. Kéziratait a kollégium irattárában őrzik.

24. – 125 éve született **Bakóczy Károly** író, irodalomtörténész és műfordító Hajdúböszörményben. 1908–24 között az udvarhelyi Református Kollégium, majd az állami gimnázium tanára volt. A húszas évektől közölt a *Zord Időben* és a *Pásztortűzben*, sajtó alá rendezte a felsőboldogfalvi Fülöp Áron kisebb

költeményeit (Székelyudvarhely, 1921). Két évvel később jelent meg *Fülöp Áron élete és költészete* c. könyve, amelyben a költő levelezését is közli. Ugyancsak Udvarhelyen adták ki *Német költőkből* (1935) c. fordításkötetét. Angol, francia és orosz költőket is fordított. 1956. szeptember 3-án hunyt el Székelyudvarhelyen.

25. – 310 éve született Bonyhán **Verestó György** író, szónok. 1710–13 között az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult, 1760-ban református püspöknek választották. 1765. március 6-án halt meg a kincses városban.

Palló Imre

25. – 30 éve hunyt el a magyar fővárosban **Palló Imre** operaénekes. Mátisfalván született 1891. október 23-án. Székelyudvarhely katolikus gimnáziumában tanult, Pesten végezte a Zeneakadémiát. Kossuth-díjjal tüntették ki, a budapesti Operaház örökös tagjává választották. Jogból doktorált. Udvarhely művészeti szakközépiskolája e nagy tehetség iránti tiszteletből vette fel a nevét.

29. – 115 éve született **Negrea Marțian** zenész, zeneszerző és zenepedagógus Nagybaromlakon. A udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban tanult. 1941–63 között a bukaresti Zenekonzervatórium igazgatója volt. *Un compozitor român ardelean din secolul al XVII-lea: Ioan Caioni, 1629–1687* című munkája Krajován jelent meg 1941-ben. Bukarestben hunyt el 35 éve (1973. júl. 13.).

Február

1. – 80 éve született **Király László** tanácsos, költő Gyulafehérváron. Nagy-

nyeden, majd Székelyudvarhelyen tanított.

2. – 75 évvel ezelőtt született Telekfalván **Székely Balázs** orvos. 1975 óta a sepsiszentgyörgyi megyei kórház bőrs és nemibeteg osztályának főorvosa, szakcikkek szerzője.

8. – 80 éve született Székelykeresztúron **Fodor László** történész. 1955-től az RKP KB mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányi Intézet kolozsvári munkatársa, tudományos kutató volt, a hazai munkásmozgalom története foglalkoztatta.

13. – 115 éve halt meg Székelyudvarhelyen **Nagy Lajos** színész, közíró. Árvátfalván született 1819-ben. Feleki Domokossal Udvarhelyen csapott fel színésznek, több évig vándorszínészként járták az országot. 1847-től Udvarhelyszék táblabírája és aljegyzője volt, 1861–66 között jogot tanított az udvarhelyi Református Kollégiumban, majd Udvarhelyszék törvényszéki elnöke 1876-ig. Politikai és régészeti cikkeket közölt.

15. – 60 éve hunyt el Székelyudvarhelyen **Buna Anna** tankönyvíró. Pürke-recen született 1882. augusztus 16-án. 1918–54 között az udvarhelyi Református Kollégium, majd a tanítóképző tanára volt.

Lajtha László

16. – 45 évvel ezelőtt halt meg Budapesten **Lajtha László** zeneszerző, népzene-kutató. 1892-ben született. Szerkesztette a *Népzenei Monográfiák* sorozatot. Különösen cigányzenekari gyűjtései jelentősek. *Kőrspataki gyűjtés* című kötete 1955-ben jelent meg, ez kevés szöveget tartalmaz (a nyomdának előkészített szöveg- és jegyzetanyag a

háborúban megsemmisült).

18. – 80 éve született Székelydályában **Bálint Lajos** műszaki szerkesztő. Magyar irodalom szakot végzett, 1970-től a Kriterion Könyvkiadó műszaki szerkesztőjeként dolgozott, több mint 2500 könyv gondozása fűződik nevéhez.

20. – 80 éve született **Nagy Géza György** tanár, szobrász. Ő mintázta az udvarhelyi főtéri szökőkút *Aratónő* alakját (1956).

22. – 75 éve született Szovátán **Lakatos András** újságíró, szerkesztő. 1950-től a *Romániai Magyar Szónál* dolgozott, 1969–74 között a nagyváradi *Fáklya* napilap főszerkesztője, 1974-től 1988-ig az *Előre* főszerkesztő-helyettese, főmunkatársa volt.

23. – 130 éve született Székelykeresztúron **Horváth Lajos** zeneszerző, zeneíró. Szülővárosa tanítóképzőjében végzett, tanított Székelyudvarhelyen, 1941-től a keresztúri leányiskola igazgatója volt, 1944-ben Magyarországra telepedett. Mosonmagyaróváron halt meg 1960. április 3-án. Verskötetet adott ki, népies műdalokat és zenés népszínműveket írt.

24. – 15 éve halt meg Budapesten **Kovács Péter** költő, pedagógiai író. Szentháromságon született 1909. október 10-én, a székelykeresztúri tanítóképzőben végzett 1928-ban. Fenyőkúton, Patakfalván, Parajdon és Fiatfalván tanított. Hadifogsága után Budapesten telepedett le, az ELTE bölcsészkarán tanult. Neveléstudományokból doktorált, részt vett a magyarországi román nyelvű iskolák tanszemélyzetének nyelvi képzésében. Első verskötete (*Gyónás*. Székelyudvarhely, 1934) Tompa László előszavával és Tomcsa Sándor címlapjával jelent meg.

25. – 250 éve halt meg Gyulafehérváron **Sálbech Mihály** történet- és egyházi író. Jászvárosban született 1709. május 9-én. Több ízben tanított Székelyudvarhelyen is.

26. – 120 éve született Székelykövesden **Musnai László** református lelkész, bibliakutató, művelődéstörténész. Székelyudvarhely Református Kollégiumában, majd Kolozsváron, Berlinben, később Bécsben tanult. A nagyenyedi kollégium vallásanaként (1933–45) a művelődési hagyományok feldolgozása foglalkoztatta. A szovjet csapatok bevonulásakor megmenti a kollégium könyvtárát. Számos tanulmányt közölt, több önálló kötete jelent meg. Nagyenyeden halt meg 1967. május 8-án. Gaz-

dag magyar bibliagyűjteményét és kéziratos hagyatékát a kolozsvári protestáns teológia könyvtára őrzi.

27. – 80 éve született **Márton Gyárfás** tudományos kutató, szótáríró Szentegyházfaluban. Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban érettségizett, Kolozsváron matematika-fizika szakot végzett, 1953-ban doktorált. A Katonai Műszaki Akadémián tanított Bukarestben, ám származása miatt nem maradhatott ott, bár később visszakerült rövid időre. Fotogrammetriával (légi felvételekkel végzett térképezés) és geodéziával foglalkozott, kutatói és oktatói munkát végzett. A fővárosi Földmérési, Térképészeti és Fotogrammetriai Intézet igazgatója, a katonai térképészeti hivatal kutatóintézetének részlegvezetője, majd igazgatója volt.

Március

2. – 95 éve született és 15 esztendeje, 1993. március 3-án hunyt el Budapesten **Entz Géza** művészettörténész. Erdély középkori építészetéről közölt több munkát, külön tanulmányt a székely építészetéről is. Munkásságát több díjjal ismerték el, ezek közül talán legfontosabb az 1983-ban neki ítelt Herder-díj.

8. – 65 éve halt meg Székelyudvarhelyen **Kertész Albert** költő. Patakfalván született 1860. július 12-én. A tanítóképzőt 1886-ban végezte. Udvarhelyről vonult nyugdíjba 1923-ban. Verskötete jelent meg (*Az élet útján*. Székelyudvarhely, 1906), és az *Udvarhely vármegye földrajza* c. tankönyve.

9. – 95 éve született **Bözödi György** író, szociográfus és történész. Családneve Jakab, szülőfaluja nevét később vette fel. Két év kolozsvári teológiai tanulmány után jogot és bölcsészetet tanult. Újságíró, szerkesztő, később a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviselője volt, majd az 1848-49-es Történelmi Erekllye Múzeum őre. 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. Írásait több lap közölte. 1957-től nyugdíjazásáig (1975) akadémiai kutatóként dolgozott. Verset, novellát a harmincas évektől közölt. A népelet realista ábrázolásával hívta fel magára a figyelmet. Ismert munkája a *Székely bánja* (Kolozsvár, 1938) szociográfiai írás. A bözödi Bágyi János meséinek gyűjtésével és közzétételével (*A tréfás farkas*. Bp., 1942, *Az eszös gyermek*. Buk., 1958, illetve a gyűjtésből később válogatott *A Nap s a Hold keresése*. Bözödi népmesék. Bp., 1993) a

néprajzi szakirodalom is számon tartja. Román népmeséket és kortárs szerzőket fordított magyarra. Szépirói munkássága mellett történelmi tárgyú közlései ismeretek. Jelentős falukutató anyaggyűjtése. Hatalmas mennyiségű jegyzetanyaga maradt feldolgozatlanul. 1989. nov. 25-én hunyt el Budapesten, szülőfaluja temetőjében nyugszik.

9. – 75 éve született **Orbán-Fülöp Irma** képzőművész Szovátán. 1958–75 között a marosvásárhelyi Állami Székely Népi Együttes (Maros Művészegyüttes) díszlet- és jelmeztervezője volt.

10. – 50 éve halt meg Budapesten **Ormos István** költő, író. Borosjenőn született 1902. november 29-én. 1920-ban érettségizett Székelyudvarhelyen, a Református Kollégiumban. Temesváron, majd 1939-től a magyar fővárosban volt újságíró. Két regénye és két verskötete jelent meg.

14. – 85 éve született **Gyöngyössi János** orvos Facsádon. 1949-től dolgozik Székelyudvarhelyen (gyermekorvos, a tbc-osztály szakorvosa, bronchológus, előadó a nővérképző iskolában). Előadásokat tartott a Munkásegyletemen, nyugdíjasként (1987-től) a helyi Caritas szervezet munkájában vesz részt.

14. – 50 éve halt meg a magyar fővárosban **Kolumbán Lajos** etnográfus. Olaszteleken született 1875. december 18-án, 1913-tól Udvarhely megyében volt tanfelügyelő.

15. – 95 éve született Nagymedeséren **Szabó Árpád** közíró. A keresztúri főgimnáziumban végezte a középiskolát, Kolozsváron beiratkozott az egyetemre, dolgozott a *Brassói Lapoknál*, a temesvári *6 Órai Újságnál*, az RKP megbízásából vezette az *Erdélyi Magyar Szót*. 1943 februárjában letartóztatták, a sziguranca ügynökei halálra kínozták, 1943. márc. 6-án halt meg Temesváron.

16. – 55 éve halt meg **P. Boros Fortunát** történész, egyházi író Capu Midián. 1895. június 3-án született Zetelakán. Boros Domokos a Ferenc-rendben a Fortunát nevet kapta. Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban tanult. 1918-ban szentelték pappá, a következő négy évben a kolozsvári egyetem történelem szakát végezte el, 1922-ben filozófiából doktorált Szegeden, 1931-ig Udvarhelyen tanár, házfőnök. 1932-től Erdély sajtóapostola lett, a Szent Bonaventura nyomda igazgatója és a *Hírnök*, *Katolikus Világ*, *Szent Kereszt*, *Erdélyi*

Ferencesek útja lapok szerkesztője. 1933–40 között a kolozsvári konvent házfőnöke, illetve a Szentföld erdélyi biztosa, a Szent Kereszt Hadsereg mozgalom központi igazgatója. 1942-től pedig Ferenc-rendi tartományfőnök. 1948-ban a brassói házfőnöki feladattal bízták meg. 1951-ben letartóztatták, majd a Duna-csatornához hurcolták kényszermunkára, ahol nyomtalanul eltűnt. Útleírást, imakönyveket, életrajzokat írt. Legismertebb munkája: *Az erdélyi ferencrendiek* (1927). Szülőfalujában szobrot állítottak neki, a középiskola az ő nevét vette fel.

P. Boros Fortunát szobra Zetelakán

18. – 95 éve született **Haáz Ferenc** etnográfus Székelyudvarhelyen. A múzeumalapító Haáz Ferenc Rezső fia. 1930-ban végezte el a Római Katolikus Főgimnáziumot, Kolozsváron földrajz-természettudományi, Budapesten néprajzi tanulmányokat folytatott, 1941-ben doktorált. Tanított az udvarhelyi Református Kollégiumban, majd a kolozsvári egyetemen. A székelyföldi néprajzkutatás nagy ígéretének tartották. Parajd községről írt dolgozatot, a korondi fazekasságról, a varsági pele- és mókusfogásról tanulmányt. *Udvarhelyszéki famesterségek* c. könyve Kolozsváron jelent meg 1942-ben (új kiadása 2007-ben az udvarhelyi Litera-Veres Kiadó-nál). A Szovjetunióban halt meg 1944 őszén. **18.** – 70 éve halt meg Brassóban **id. Szemlér Ferenc** író és műfordító. 1904–17 között Udvarhelyen tanított. 1922-től az Erdélyi Magyar Dalosszövetség elnöke volt.

23. – 85 évvel ezelőtt halt meg Kolozsváron **Seprődi János** zenei író. Kibédén született 1874. augusztus 15-én. Székelyudvarhely református kollégiumában járt középiskolába, 1894-ben végzett. Kolozsváron, a református kollégiumban tanított. Zenetudományi munkássága magába foglalta a népzenevel való törődést is, kora neves népzene gyűjtője volt. Bár kezdetben kétségei voltak Vikár fonográf gyűjtéseit, pontosabban az arról való lejegyzést illetően, hamar belátta a világelsőként alkalmazott módszer hasznosságát és maga is alkalmazta. *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* 1974-ben került kiadásra hazánkban.

26. – 65 éve született Székelykeresztúron **Péterffy Enikő** tanár, tankönyvszerző.

28. – 120 éve született Nagymedeséren **Kiss Elek** pedagógiai és teológiai író, műfordító. Középiskolai tanulmányait Székelykeresztúron kezdte. Kolozsváron végezte a főiskolát, majd Oxfordban tanult. Kissolymosban volt unitárius lelkész 1915–21 között, Kolozsváron teológiai tanár. 1946-tól haláláig (1971. dec. 7., Kv.) az erdélyi unitáriusok püspöke volt. Több egyházi lapot (*Unitárius Egyház*, *Unitárius Közlöny*, *Teológiai Akadémiai Értesítő*, *Keresztény Magvető*) szerkesztett, az *Unitárius Evangélium* alapítója. Pedagógiai és teológiai tárgyú munkákat írt, kiadta Bölöni Farkas Sándor *Utazás Észak-Amerikában* c. munkáját (Kv., 1935).

30. – 250 éve halt meg **Szentábrahám Lombárd Mihály** unitárius egyházi író Kolozsváron. 1683-ban született Városfalván. Kolozsváron és külföldön tanult, a kolozsvári kollégiumban tanított, 1737-től püspök volt. Egyházi közpénztárt hozott létre, az egyházi kormányzatba világi személyeket vont be. Gyászbeszédeket, imádságokat írt. Utóda, Ferenc József püspök így írt róla: „Mint világítótorony a tengerből, úgy emelkedik ki ő e korszak sötétségéből. Nemcsak a maga korára volt hatásos. Az utána következett nemzedékek is az ő lelke által gyűjtött világosságból táplálkoztak.”

Összeállította P. Buzogány Árpád

*Kászonaltízi farsangolók Csíkszépvízen (bal felső, lent)
Farsangoló Csíkszentdomokoson (jobb felső)
Balázs Ódön felvételei.*